

Vogel nieuws

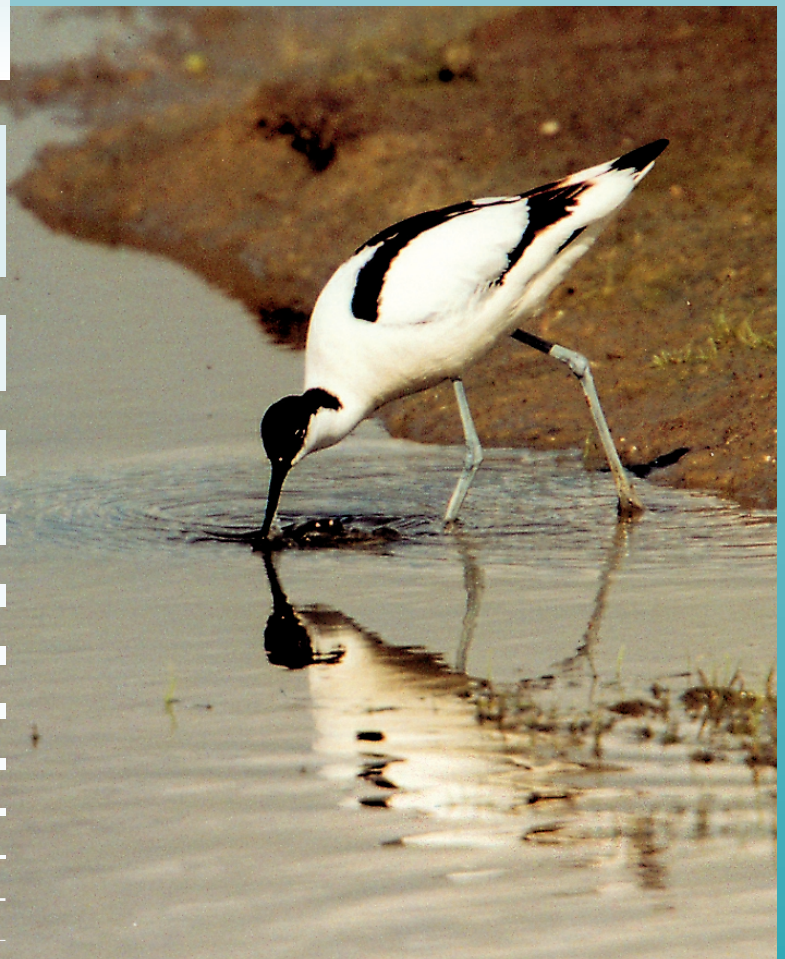
Ornithologische nieuwsbrief
van het Instituut voor
Natuurbehoud

Nummer 1 Juni 2001

Broedvogels

In dit nummer

Editoriaal	1
De nieuwe Vlaamse Broedvogelatlas	3
Het broedseizoen 2000 in vogelvlucht	9
Het Project Bijzondere Broedvogels	10
Punt Transecttellingen langs de Zeeschelde	12
Een RECO in de schijnwerper : Ludo Benoy	13
Websites	14
Sternen aan de Vlaamse kust	15
Broedvogels in de Dijlevallei	21

Redactioneel

Deze nieuwsbrief is een initiatief van het Instituut voor Natuurbehoud om haar talrijke vrijwillige veldmedewerkers en andere geïnteresseerden op de hoogte te stellen (en te houden) van het vogelonderzoek dat er wordt uitgevoerd. Naast de meer en meer bewandelde 'digitale weg' om snel nieuwtjes en allerlei informatie door te spelen, dit via e-mails en regelmatige actualisatie van onze website, vinden we het toch noodzakelijk om tweemaal per jaar ook een 'papieren' nieuwsbrief rond te zenden. Niet iedereen beschikt immers over een computer en internet, en bovendien is dergelijke uitgave ook handig om uit te delen aan, of op te sturen naar nieuwe geïnteresseerden. We willen de nieuwsbrief twee keer per jaar laten verschijnen. In de lente is het een themanummer over broedvogels, in het najaar een nummer over niet-broedvogels (watervogels s.s., ganzen, zeevogels en andere). Dat herfstnummer zal het vroegere 'Watervogel Nieuws' vervangen, een nieuwsbrief die voorheen naar alle medewerkers van het watervogeltellingen in Vlaanderen werd toegezonden. In deze eerste nieuwsbrief wordt dus de stand van zaken toegelicht van projecten op het IN die zich toespitsen op broedvogels. Je vindt ook wat kort nieuws en nuttige informatie over aanverwante onderwerpen.

Er zijn momenteel twee projecten die gebiedsdekkend in Vlaanderen uitgevoerd worden: de Broedvogelatlas (recent opgestart in 2000) en de Bijzondere Broedvogels Vlaanderen (BVV project, sinds 1994). Daarnaast loopt in het kader van de algemene monitoring langs de Schelde nog het Punt-Transekt-Tellingen project. Hierbij worden jaarlijks (sinds 1994) in een 20-tal trajecten gelegen in buitendijkse gebieden langs het estuariene gedeelte van de Schelde, zangposten van broedvogels geteld. Broedvogelonderzoek geïntegreerd in grotere projecten wordt uitgevoerd aan de kust in het kader van het programma 'Duurzaam beheer van de Noordzee: Functionele en structurele biodiversiteit van Noordzee-ecosystemen' sinds 1997. Naast aspecten van de monitoring van zeevogelpopulaties op de Noordzee is er een gedetailleerd ecologisch onderzoek van stern- en meeuwensoorten in de Voorhaven van Zeebrugge. In 1999 en 2000 werd in het kader van een VLINA-project over beheersopties in verband met bosuitbreiding als natuurontwikkeling in valleigebieden, een gedetailleerd broedvogelonderzoek uitgevoerd in drie deelgebieden, waarbij aspecten van habitatrelaties aan bod kwamen. Van deze projecten wordt in deze nieuwsbrief een overzicht gegeven van hun doelstellingen, methodiek, resultaten en toepassing naar het beleid toe.

Meer en meer komen zowel vanuit het Vlaams beleid als op internationaal niveau niet alleen specifieke vragen over trends van sommige soorten of aanwezigheid en dichtheden van soorten in bepaalde gebieden (b.v. voor beheersopties of afbakening van Vogelrichtlijngebieden), maar ook vragen over de algemene toestand van de natuur. Vogels kunnen hierbij een belangrijke rol spelen als 'graadmeter' van de kwaliteit van het milieu. Wanneer bepaalde vogelsoorten in aantal toenemen of juist afnemen kan dit een aanwijzing zijn dat er iets aan de hand is met dat milieu. Daarnaast is het voor een doeltreffende bescherming van vogels (en van de landschappen waarin ze leven) van het grootste belang dat negatieve ontwikkelingen al in een vroeg stadium worden gesignaleerd, en niet op het moment waarop de situatie onomkeerbaar is geworden.

In Nederland en Groot-Brittannië worden broedvogels nu al door het beleid gebruikt als een soort 'graadmeters' van het milieu. In Groot-Brittannië vormen populatietrends van broedvogels zelfs één van de 14 officieel gekozen 'hoofdindicatoren' die worden gebruikt om de duurzaamheid van het milieu te evalueren. Dit kan in deze landen omdat het monitoringsonderzoek er niet enkel steunt op aantallen maar ook op veelomvattender en geïntegreerde ecologische en biologische gegevens, zodat het een

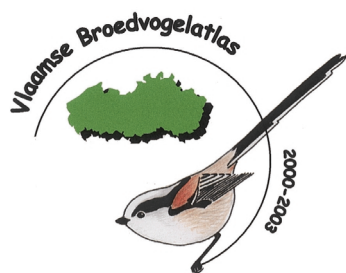
wetenschappelijk betrouwbaar systeem vormt. Hoe ver staan we bij ons?

Alhoewel we met de gegevens van het BBV- en Broedvogelatlasproject al gedeeltelijk uitspraken kunnen doen over de toestand van onze natuur, is een verdere ontwikkeling en verfijning van het systeem in de toekomst noodzakelijk, willen we het als volwaardige 'graadmeter' kunnen gebruiken. De Broedvogelatlas zal, samen met de gegevens van het BBV-project, een zeer goede basis vormen om de zwaartepunten in monitoringsbehoeften en soortgericht ecologisch onderzoek aan te geven. Ook de resultaten en inzichten van de geïntegreerde projecten zoals het lopende sternemonitoring en het afgesloten onderzoek in de valleigebieden zullen ons helpen de nodige prioriteiten te leggen.

Na het beëindigen van de Broedvogelatlas is in de eerste plaats het opstarten van een algemene monitoring noodzakelijk, dus niet enkel van een beperkt aantal BBV-soorten maar ook van 'gewone soorten'. Dergelijke projecten lopen trouwens al tientallen jaren in de ons omringende landen, maar bleken in het verleden niet echt 'aan te slaan' in Vlaanderen. Nu is de situatie binnen vogelkijkend Vlaanderen wel sterk (en in goede zin) geëvolueerd. Door de organisatie van gebiedsdekkende projecten is er een zekere structuur ontstaan, en is er meer ervaring in het gebruik van gestandaardiseerde methodes. Dit is deels ook te danken aan de ontwikkeling van educatieve activiteiten en specifieke projecten van verschillende verenigingen -partners binnen het broedvogelatlasproject. Hierdoor loopt het bundelen en doorgeven van informatie vlotter, en is er -zeer belangrijk- meer voeling van de noodzaak om gegevens te verzamelen voor het natuurbeschermings- en beleid. Na de atlas (2003) is volgens ons de tijd rijp om met dit nieuwe project te starten. We denken hierbij aan een weinig arbeidsintensieve maar zeer efficiënte methode zoals reeds meerdere jaren toegepast in Groot-Brittannië, nl. de zgn. 'Breeding Bird Survey', een transectmethode. Een sterk beperkt aantal zeldzamere soorten zouden jaarlijks in details blijven gevolgd worden. Het volgen van broedpopulaties van exoten kan gebeuren aan de hand van een grondige inventarisatie om de drie of vier jaar. De gegevens verzameld aan de hand van monitoringsgegevens kunnen aangevuld worden met gegevens van het ringwerk, waar een bron van informatie voorhanden is, denken we maar aan b.v. aantallen van nestjongen die jaarlijks in bepaalde gebieden gevolgd worden. Daarnaast zal het noodzakelijk zijn een aantal soorten (of soortgroepen) specifiek in detail te onderzoeken, om enerzijds duidelijker relaties te kunnen leggen tussen oorzaak en gevolg van populatietrends, en anderzijds gefundeerde soortbeschermingsplannen en beheersmaatregelen te kunnen opstellen. Het is dus duidelijk dat wij in de toekomst moeten streven naar een meer geïntegreerde monitoring, om tot een goed graadmetersysteem te komen.

Om de toekomstvisie wat betreft het broedvogelonderzoek op het Instituut voor Natuurbescherming goed te kunnen ontwikkelen, met als einddoel een rigied systeem op te bouwen die het natuur- en milieubeleid ten goede komt, is het vanzelfsprekend dat goede afspraken en taakverdeling noodzakelijk zijn. Gezien wij voor monitoring afhankelijk zijn van talrijke veldmedewerkers, en bepaalde soortspecifieke projecten en soortbeschermingsplannen in het verleden door sommige verenigingen werden uitgevoerd, is het van groot belang dat er in de toekomst duidelijkheid komt over de taakverdelingen en vooral de samenwerking op lange termijn tussen het IN enerzijds en de vrijwilligers en verenigingen anderzijds. Enkel op die manier kan open en efficiënt van alle zijden gestreefd worden naar een volledige ontwikkeling van voor het natuurbescherming bruikbare systemen en onderzoek!

De nieuwe broedvogelatlas

Hoe het begon...

Eind 1998 vatte men op het Instituut voor Natuurbehoud het idee op dat het tijd was voor een nieuwe broedvogelatlas in Vlaanderen. De laatste gebiedsdekkende inventarisatiegegevens van de broedvogels in Vlaanderen dateren immers alweer van in de jaren '70, ondertussen een kwarteeuw geleden. De verwachting is dat de samenstelling van onze avifauna in die 25 jaar sterk gewijzigd is. Vele soorten gaan achteruit, anderen doen het dan weer wat beter en dan zijn er nog de jaarlijks talrijker optredende 'exoten', de zogenaamde ingevoerde en verwilderde soorten, die bijna overal sterk toenemen. Zoals al mag blijken uit het editoriaal zullen de atlasgegevens, samen met gegevens van andere projecten, van groot belang zijn voor het onderbouwen en motiveren van tal van regionale, nationale en zelfs

internationale projecten. Op die manier worden jullie inspanningen dan ook op vele manieren omgezet in daden en hebben ze dus een grotere impact dan jullie dikwijls zouden vermoeden!

Om het project Vlaamse Broedvogelatlas 2000-2003 een zo breed mogelijk draagvlak te geven werd er een uniek samenwerkingsverband tot stand gebracht tussen het Instituut voor Natuurbehoud, Wielewaal, Natuurreservaten, Afdeling Natuur, JNM, Ankona, Likona, Vlavico en de verschillende provincies. De algemene organisatie en de gegevensinvoer en -verwerking gebeuren op het Instituut voor Natuurbehoud.

Hoe gaan we te werk ?

Vooreerst werd Vlaanderen opgedeeld in verschillende regio's (Fig.0). Voor de namen en adressen van de respectievelijke regionale coördinatoren verwijzen we naar de bijgevoegde lijst waar deze worden vermeld en vergeleken met de regio's van het Bijzondere Broedvogel Project (BBV, zie verder).

Het eigenlijke veldwerk voor de atlas wordt uitgevoerd met als basis 5x5 km-hokken volgens het zogenaamde UTM-raster, de zogenaamde atlashokken. Voor elk atlashok wordt een zo volledig moge-

lijke lijst gemaakt van alle aanwezige broedvogelsoorten. Voor een selectie van zeldzamere en schaarse soorten wordt tevens gevraagd om het totaal aantal broedparen te bepalen of zo goed mogelijk te schatten. Van de algemenere soorten worden geen gegevens verzameld over de absolute aantallen maar wel verzamelen we gegevens over de dichtheden. Dit laatste gebeurt via een steekproefonderzoek in een aantal hokjes van 1x1-km binnen het atlashok. Voor de volledige inventarisatie van Vlaanderen worden drie jaren voorzien: 2000, 2001 en 2002.

De gebruikte atlasmethode komt sterk overeen met deze die door SOVON (Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland) ontwikkeld werd voor het Nederlandse atlasproject (1998-2000). Hierdoor zouden de Vlaamse en Nederlandse gegevens achteraf onderling perfect vergelijkbaar moeten zijn en zullen we in staat zijn om grensoverschrijdende verspreidingskaartjes te maken.

Meer uitleg over de gebruikte methode is terug te vinden in de Uitgebreide Methode-Handleiding die gratis ter beschikking wordt gesteld van alle geïnteresseerden en medewerkers. Aanvullend verscheen ook nog een zogenaamde

HET ATLASPROJECT IN CIJFERS

- In totaal werken momenteel niet minder dan 831 vrijwilligers mee aan het broedvogelatlasproject.
- In het eerste jaar werden reeds 240 hokken geheel of gedeeltelijk geïnventariseerd. Dit betekent nog 405 te gaan in de komende twee seizoenen.
- Het eerste inventarisatiejaar leverde het voorlopige totaal van 181 broedvogelsoorten op voor Vlaanderen.
- Het tot dusver soortenrijkste hok leverde 114 soorten op, tegenover amper 46 in het soortenarmste.
- Het hoogste aantal Rode Lijst-soorten in een atlashok bedraagt 18.
- De Houtduif kan aanspraak maken op de titel van meest voorkomende soort tijdens het steekproefonderzoek.
- Tot op heden werd de atlaswebsite reeds 14.138 keer aangeklikt. Informatie over het atlasproject wordt bovendien regelmatig per email verstuurd naar 503 medewerkers en geïnteresseerden.
- Het gemiddeld aantal uren dat per hok wordt besteed aan inventarisatiewerk bedraagt in het eerste inventarisatiejaar 57 uur (de 16 uren steekproefonderzoek niet meegerekend).
- Enkele 'straffe' hokken : In hok FS76C (Limburg) werden maar liefst 159 broedparen Veldleeuwerik geteld samen met 113 koppels Geelgors. De Groene Specht was met 31 territoria aanwezig in hok FS12A (Antwerpen)! Blauwborst en Oeverzwaluw deden het zeer goed op de Antwerpse rechteroever: respectievelijk 84 en 633 broedparen in atlashok ES98D. En wat te denken van 239 territoria van Rietzanger en 99 territoria van Rietgors in atlashok DS85D in de Ijzervallei? Al deze getallen zijn recordaantallen per hok in 2000. Benieuwd wat dit jaar brengt!

voor Vlaanderen

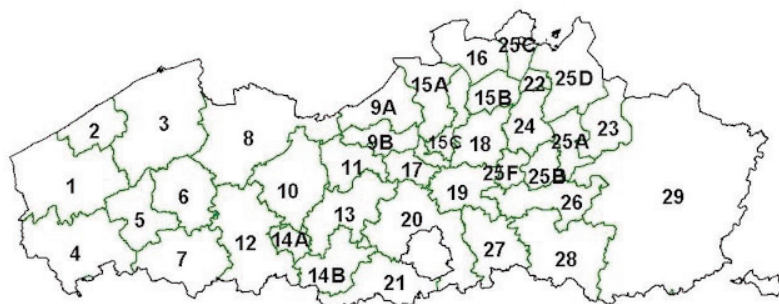

Fig. 0: Opdeling van Vlaanderen in regio's ten behoeve van het atlasproject.

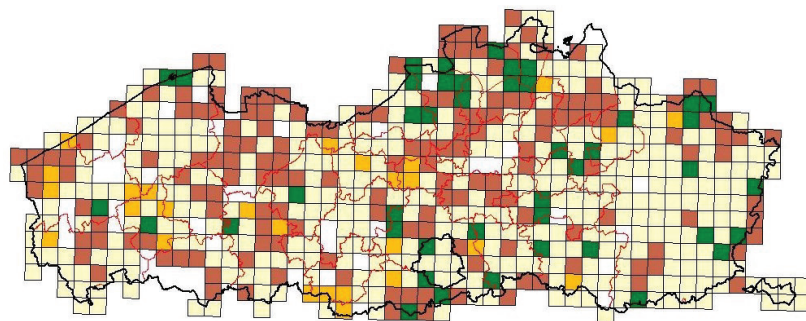

Fig. 1: De stand van zaken van het atlasproject na 1 jaar inventariseren

Legende

■	afgewerkt	■	atlashok afgewerkt
■	steekproefhokken afgewerkt		
■	vastgelegd 2001		

'soortenhandleiding' waarin tips worden aangereikt voor het inventariseren van 'moeilijkere' soorten. Beide handleidingen kunnen gratis aangevraagd worden op het Instituut voor Natuurbehoud bij de verdervermelde contactpersoon en kun-

nen ook gedownload worden van de website van het project (zie verder in deze nieuwsbrief).

Een vlotte start

Nadat in 1999 reeds een aantal atlashokken bij wijze van proef werden geïnventariseerd in West- en Oost-Vlaanderen, ging het atlasproject echt van start in het jaar 2000. Het enthousiasme onder de regionale coördinatoren en de veldmedewerkers bleek bijzonder groot, mede dankzij het uitstekende werk dat geleverd werd door de mede-organiserende partners zoals De Wielewaal, Natuurreservaten, Likona en Ankona.

Momenteel, we spreken juni 2001, is gebleken dat er al een pak werk werd verzet ! De inventarisatie van 250 hokken werd aangevat en/of afgewerkt, tal van losse waarnemingen werden verzameld en ingestuurd en nog steeds komen er nieuwe vrijwilligers bij! Onze eerste hoop werd alvast ingelost: het project kent de nodige respons en kan rekenen op jullie enthousiaste medewerking, bedankt daarvoor !

In totaal telt Vlaanderen 645 atlashokken. Daaronder zitten 119 zogenaamde 'grenshokken', dwz hokken die voor een deel

NACHTBEZOEKEN LONEN DE MOEITE

Broedvogels maken het de inventariseerders niet altijd gemakkelijk. Voor veel soorten moet je al voor dag en dauw het bed uit maar zelfs dat is voor een aantal soorten niet voldoende. Vooral uilen en ralachtigen zijn hoofdzakelijk nachtactief en worden bijgevolg gemakkelijk over het hoofd gezien.

Wat ralachtigen betreft was het jaar 2000 trouwens een opmerkelijk seizoen. Het uiterst natte voorjaar zorgde in diverse valleigebieden voor zeer drassige tot tijdelijk licht overstromde graslanden. In de IJzervallei was dit blijkbaar voldoende om nooit eerder geziene aantallen Porseleinhoenen aan te trekken. In totaal leverden een aantal nachtbezoeken hier minstens 32 territoria op. In hetzelfde gebied werden ook 5 tot 8 territoria van Kwartelkoning vastgesteld. Ook elders in Vlaanderen werden Kwartelkoningen ontdekt: in totaal zeker nog eens 15 territoria, vooral in Antwerpen en Limburg. Daarnaast dook het zeer zeldzame Kleinst Waterhoen weer op: 1 zeker broedpaar op het Groot Schietveld te Brecht en nog een drietal broedverdachte koppels verspreid over de provincie Antwerpen.

Indien er dus geschikte biotopen voor rallen in een atlashok aanwezig zijn, zijn enkele nachtbezoeken zeker aangewezen, en dan denken we vooral aan typische moerasbiotopen met riet (Waterral), natte graslanden en zeggevegetaties (Porseleinhoen), hooilanden (Kwartelkoning) maar ook verruigde, drogere terreinen (Kwartelkoning). Het gebruik van een casetterecorder om de vogels tot roepen aan te zetten, kan nuttig zijn. Let er op echter op om de aanwezige broedvogels niet te verstoren in hun broedterritorium. Het geluid op cassette slechts enkele keren gedurende een korte tijd laten horen, is meestal ruim voldoende. Hou er ook rekening mee dat de roepactiviteit van veel ralachtigen meestal beperkt is in duur. Eénmaal de vogels gepaard zijn, laten ze vaak nauwelijks nog van zich horen, ook niet bij gebruik van een casetterecorder. Het is dus kwestie om op het juiste tijdstip ook eens 's nachts op pad te gaan. Voor Waterral is april ongetwijfeld de beste maand, voor Porseleinhoen en Kwartelkoning is het wachten tot de maanden mei en juni. Zeker wat Kwartelkoning betreft, zijn soms zeer late vestigingen tot ver in juli mogelijk.

op het grondgebied van onze buurlanden, Wallonië en/of de Noordzee vallen. Alleen binnen Vlaanderen wordt geïnventariseerd.

Na het eerste jaar situeren de 'zwarte gaten' zich vooral in de provincie West-Vlaanderen. Dit zijn atlashokken waar voorlopig nog geen vrijwilligers werden gevonden. Nochtans wordt door de regionale coördinatoren veel moeite gedaan om deze alsnog op te vullen. Ook in reeds 'vastgelegde' hokken is nog steeds alle extra hulp meer dan welkom. Aarzel dus niet en neem eventueel contact op met één van de regionale coördinatoren indien je wil meehelpen. Losse waarnemingen kan je rechtsreeks invullen op de website van het project.

Enkele voorlopige resultaten

Het atlasonderzoek loopt over drie jaar en het is na één jaar veldwerk uiteraard nog te vroeg om al verregaande conclusies te trekken. Uit een eerste vergelijking met de Belgische broedvogelatlas van de jaren '70 kunnen we echter nu al een aantal opvallende trends afleiden. Het goede nieuws is dat er heel wat nieuwe soorten blijken op te duiken, denken we maar aan Koereiger, Kleine Zilverreiger, Lepelaar, Ooievaar, Slechtvalk, Kleinst Waterhoen, Oeverloper, Grote Stern, Kleine Mantelmeeuw, Bijeneter, Middelste Bonte Specht, Buidelmees, Roodmus en Grote Kruisbek. De opkomst van heel wat exoten - zoals Canadese Gans, Brandgans en Nijlgans - wordt met meer gemengde gevoelens onthaald. Daartegenover staat dat bijna evenveel soorten verdwenen zijn uit Vlaanderen of met uitsterven bedreigd zijn. Er is weinig hoop dat het atlasproject nog ergens een zeker broedgeval van Korhoen, Grote Karekiet of Ortolaan zal opleveren.

Het broedvogelatlasproject richt zich echter niet alleen tot deze zeldzamere en sterk bedreigde vogelsoorten die trouwens reeds goed opgevolgd worden door het Project Bijzondere Broedvogels Vlaanderen (zie verder). Vooral bij de algemenere soorten krijgen we dankzij het atlaswerk voor het eerst sinds 25 jaar opnieuw een betrouwbaar beeld van de huidige verspreiding en dichtheden in Vlaanderen. De hieronder getoonde verspreidingskaartjes zijn gebaseerd op gege-

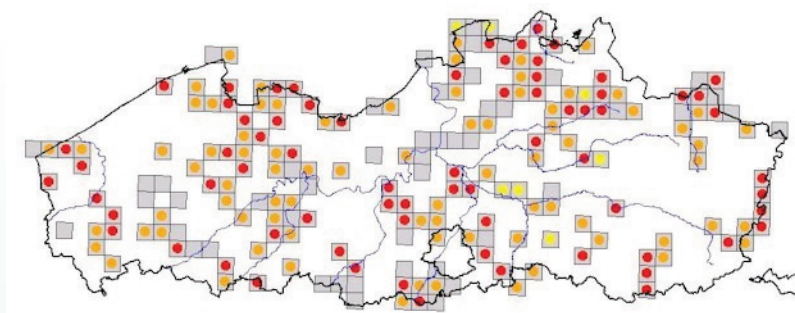

Fig. 2: Voorlopige verspreiding van de Veldleeuwerik in Vlaanderen

Legende

- Hokken ingevoerd in de databank
- mogelijk broedend ● waarschijnlijk broedend ● zeker broedend

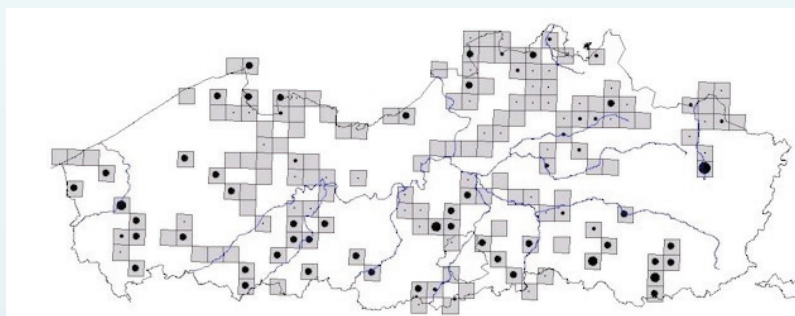

Fig. 3: Aantallen van de Veldleeuwerik in de reeds geïnventariseerde atlashokken

Legende

- ingevoerd
- 1 - 5 • 5 - 10 • 10 - 50 • 50 - 100 • 100 - 160

vens van 212 in de databank ingevoerde atlashokken. Twintig van deze atlashokken werden tijdens het proefjaar 1999 geïnventariseerd, de overige in 2000. De kaartjes werden hier en daar aangevuld met losse waarnemingen. Uit deze voorlopige resultaten (ongeveer 1/3 van Vlaanderen) blijkt dat het over het algemeen goed gaat met onze roofvogels, maar dat 'gewone' soorten van o.a. het landbouwmilieu er gevoelig (en soms dramatisch) op achteruit zijn gegaan, een verschijnsel dat ook in onze buurlanden wordt vastgesteld. In die zin kan het atlasproject een goed onderbouwde aanzet zijn om ook aan die soorten in de toekomst extra aandacht te schenken. Hier volgen enkele voorbeelden.

Veldleeuwerik

Zoals uit beide verspreidingskaartjes mag blijken, stelt deze soort het niet goed in Vlaanderen! Op basis van de voorlopige gegevens kunnen we nu al zeggen dat de verspreiding t.o.v. 1973-1977 enorm is ingekrompen. De terugval manifesteert

zich niet enkel naar de verspreiding toe, ook in gebieden waar de soort nog wel voorkomt, zijn de aantallen sterk teruggegaan zoals ook blijkt uit de aantallenkaart. Vooral in de provincie Antwerpen lijkt de soort dramatisch te zijn achteruit gegaan. Naar het zuiden van Vlaanderen toe houdt de soort enigszins stand hoewel ook daar de toestand verre van rooskleurig is te noemen!

Deze terugval werd al vastgesteld ten tijde van de vorige, Belgische atlas (Devillers et al., 1988) en blijkt zich onverminderd doorgezet te hebben. Verklaringen hiervoor moeten waarschijnlijk vooral gezocht worden binnen de landbouwactiviteiten. De intensivering van de landbouw samen met de toegenomen maïscultuur (vooral in Antwerpen!) zorgt ervoor dat vele voormalige broedterreinen momenteel ongeschikt zijn en dus niet meer worden ingenomen.

Het bepalen van de exacte oorzaken van terugval bij een vogelsoort is anderzijds niet eenvoudig en waarschijnlijk spelen verschillende factoren een rol, maar toch blijkt dat ook andere soorten van het agra-

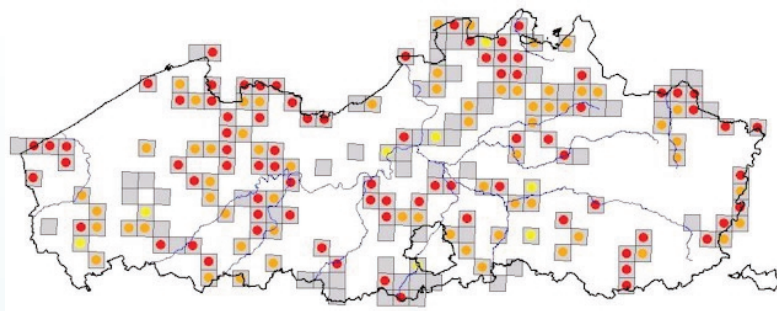

Fig. 4: Voorlopige verspreidingskaart van de Patrijs in Vlaanderen.

Legende

- Hokken ingevoerd in de databank
- mogelijk broedend ● waarschijnlijk broedend ● zeker broedend

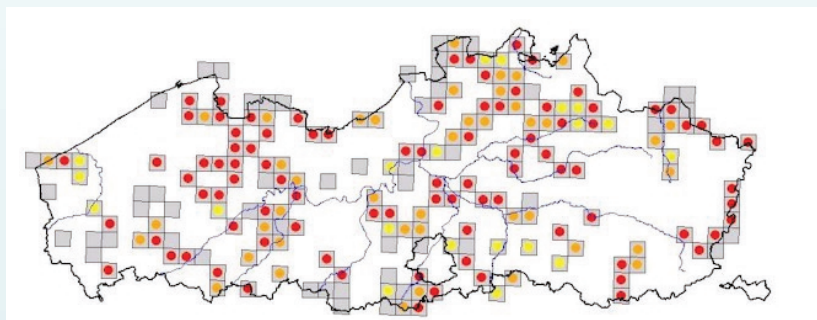

Fig. 5: Voorlopige verspreidingskaart van de Sperwer in Vlaanderen

Legende

- Hokken ingevoerd in de databank
- mogelijk broedend ● waarschijnlijk broedend ● zeker broedend

Sperwer

risch landschap er sterk op achteruit gaan in Vlaanderen zoals bijvoorbeeld het Paapje en de Geelgors (meer info omtrent deze soorten kan je vinden op de website, zie verder!) waaruit we kunnen besluiten dat althans tot op zekere hoogte de veranderingen binnen de landbouwsector rechtstreeks inwerken op de terugval van deze soorten. Ook in bijvoorbeeld Groot-Brittannië wordt dit verschijnsel vastgesteld en uitvoerig gedocumenteerd op de website van de British Trust for Ornithology (<http://www.bto.org/>).

Patrijs

De voorlopige verspreidingskaart van de Patrijs toont niet onmiddellijk een inkrimping van de verspreiding aan, maar de totale populatie is waarschijnlijk wel drastisch ingekrompen t.o.v. de vorige atlas. Verwarrend hier en daar is het feit dat deze soort blijkbaar toch nog plaatselijk wordt uitgezet ten behoeve van de jacht.

Het is echter ook zo dat in vele gevallen de soort onderschat wordt. Inventarisaties op zicht alleen zijn zeker niet voldoende en dikwijls zal het aangewezen zijn een casettorecorder te gebruiken bij de inventarisatie.

De hoogste dichtheden worden bereikt in de Westhoek en in sommige grootschalige akkergebieden in Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen.

De opmars van de **Sperwer** sinds de jaren '70 is indrukwekkend te noemen! Het was algemeen geweten dat het goed ging met deze soort, zoals het ook goed gaat met vele van onze dagroefvogels (Vb. Havik en Slechtvalk), maar dat de verspreiding reeds zo ver was opgerukt, heeft velen blijkbaar verrast, getuige daarvan het feit dat op vele netformulieren deze soort in dikke zwarte letters was ingevuld, dikwijls voorzien van de nodige uitroeptekens!

De soort komt voor in het merendeel van de geïnventariseerde atlashokken en dit verspreid over Vlaanderen met weliswaar hogere dichtheden in de bosrijke gebieden. In minder bosrijke gebieden heeft een koppel Sperwers vaak genoeg aan een klein, geïsoleerd bosje middenin landbouwgebied. Ook in de grotere stadsparken komen momenteel Sperwers tot broeden.

Kerkuil

Van deze soort is, in belangrijke mate dankzij de inspanningen van de Vlaamse Kerkuilen-werkgroep (contactpersoon Ludo Smets, Baron Descampsstraat 66, 3018 Wijgmaal-Leuven, Tel : 016/44.83.34) al een vrij gedetailleerde verspreidingskaart voorhanden. Het jaar 2000 was voor deze soort een echt topjaar, getuige daarvan de meer dan 400 genoteerde, zekere broedgevallen!

Uit het onderstaande kaartje blijkt ook duidelijk dat de Kerkuil nog vaak over het hoofd wordt gezien. Dikwijls worden zekere broedgevallen doorgegeven door de Kerkuilenwerkgroep Vlaanderen in hokken waar de soort door de vaste atlasmedewerkers nog niet was gemeld. Dit is uiteraard geen verwijt, het blijft een moeilijk te inventariseren soort die, zoals de Kerkuilenwerkgroep doet, dikwijls een doorgedreven, tijdsintensieve inventarisatie vergt!

Nijlgans

Dit is momenteel waarschijnlijk de snelst uitbreidende exotische vogelsoort in Vlaanderen! Ze wordt, net als de andere 'exoten', sinds 1994 gevolgd in het kader van het BBV-project. Oorspronkelijk verscheen de Nijlgans vooral als ontsnapte parkvogel in de regio Brussel. Van daaruit ging het echter bijzonder snel en momenteel broedt de soort in alle Vlaamse provincies tot in de Maasvallei en tot aan de kust toe! Wintergroepen van ca. 400 dieren zijn geen uitzondering meer (bijv. in de regio Sint-Lenaerts-Rijkvorsel in het noorden van Antwerpen).

Hierbij een extra tip om de inventarisatiegegevens beter te interpreteren. De Nijlgans broedt op de meest uiteenlopende plaatsen : nestkasten voor torenvalken, hoog in bomen in verlaten kraaiennesten of zelfs aalscholvenesten... Belangrijk hierbij is te vermelden dat, wat de broedlocatie betreft, de Nijlgans niet strikt gebonden is aan water. Eens de jongen uitgekomen, trekken de vogels meestal wel naar het water waarbij ze soms lange afstanden kunnen afleggen! De op de teruggestuurde kaarten aangeduide nestlocaties van de Nijlgans, berusten waarschijnlijk dikwijls op dergelijke waarnemingen

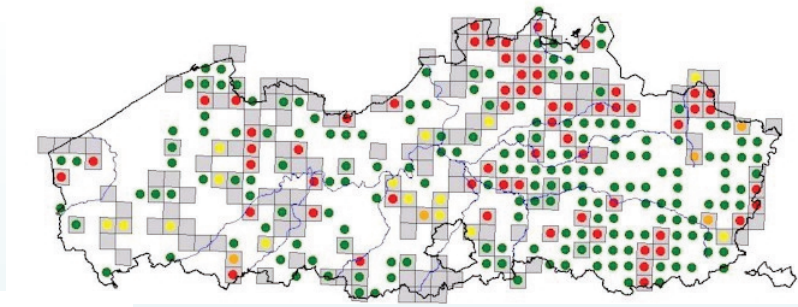

Fig. 6: Voorlopige verspreidingskaart van de Kerkuil in Vlaanderen

Legende

- Mogelijk broedend
- Waarschijnlijk broedend
- Zeker broedend, gegevens Kerkuilwerkgroep Vlaanderen

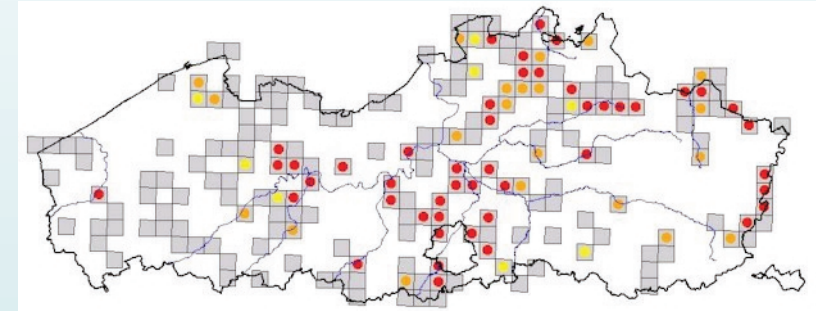

Fig. 7: Voorlopige verspreidingskaart van de Nijlgans in Vlaanderen

Legende

- Hokken ingevoerd in de databank
- mogelijk broedend
- waarschijnlijk broedend
- zeker broedend

Enkele knelpunten gemeld in 2000

Hoewel de methode van het atlasproject vrij eenvoudig is, kunnen er hier en daar onduidelijkheden opduiken tijdens het inventarisatiewerk en het interpreteren van de waarnemingen. Hierbij enkele van die problemen op een rijtje! Meer van dergelijke problemen vind je op de website onder '101 vragen'!

Interpretatie doortrekkers

Indien de atlasmethode strikt wordt toegepast geldt als één van de criteria om een soort als 'mogelijk broedend', dus broedzekerheid 1, te noteren : "een éénmalige waarneming van een soort binnen het broedseizoen in het broedbiotoop". Dit schept soms enige verwarring bij soorten als bijvoorbeeld Tapuit, Paapie, meeuw- en kraaiachtigen en Blauwe Reiger.

De eerste twee soorten worden als trekvogel over heel Vlaanderen waargenomen. Zij onderbreken hun trek om even op krachten te komen, wat te foerageren en soms zullen ze zelfs al eens even zingen of een ander

soort territoriaal gedrag vertonen! Tijdens het voorbijseizoen werden dergelijke waarnemingen door heel wat medewerkers geïnterpreteerd als 'mogelijk broedend'. Het onderscheid tussen broedvogels en niet-broedvogels is niet altijd eenvoudig te maken, maar in de meeste gevallen is het raadzaam bij trekvogels zeer voorzichtig te zijn met de interpretatie. Let er ook op bij b.v. de Tapuit of de vogel inderdaad in een geschikt broedgebied vertoeft. In vele gevallen betreft het een of enkele vogels die foerageren op een geploegde akker. Dergelijke waarnemingen vallen zelfs niet onder 'mogelijk broedend' omdat het biotoop niet geschikt is als broedgebied voor deze soort. Lastiger zijn waarnemingen van bijvoorbeeld een zingende Fluitier in een loofbos. Dit geldt wel als mogelijk broedend terwijl het in vele gevallen zal gaan om een doortrekkende vogel die de volgende dag alweer kan verdwenen zijn!

Conclusie: indien je er bijna 100 % zeker van bent dat een waargenomen soort niet tot broeden kwam in je atlasshok (of geen echt blijvend territorium had) - ook als was er een éénmalige waarneming in een

geschikt broedbiotoop - dan vermeld je de soort dus beter niet als mogelijk broedend. Je kan dergelijke waarnemingen wel als afzonderlijke opmerkingen vermelden op je netformulier!

Foeragerende vogels...

Een andere vorm van interpretatie-problemen kan ontstaan bij foeragerende groepen Kokmeeuwen, Zivermeeuwen, Zwarte Kraaien, solitaire Blauwe Reigers enz... op akkers en weilanden. Vele mensen hebben vorig jaar dergelijke waarnemingen doorgegeven als mogelijk broedend. Echter, zeker in het geval van de verschillende meeuwensoorten en de Blauwe Reiger, gaat dit niet op aangezien ze zich niet in een broedbiotoop bevinden. Niet noteren dus!

Roofvogels

Bijna alle roofvogels hebben een relatief groot territorium. Dikwijls zal zo'n territorium overlappen met naburige atlashokken en het risico bestaat dan dat een bepaald broedgeval (indien het nest niet wordt gevonden) meerdere malen zal worden doorgegeven. Spreek daarom zeker de naburige vrijwilligers aan en meld hen je waarnemingen ! De adressen vind je meestal op de website, maar je kan ook

contact opnemen met je RECO of met de contactpersoon op het IN.

Broedzekerheden...

Soorten met broedzekerheid 1 zullen niet worden opgenomen in de uiteindelijke atlas, maar wel in de databank. Vandaar dat dit jaar ook een brief werd rondgestuurd aan de vrijwilligers met een overzicht van hun waarnemingen van het voorbije atlas-seizoen (met per soort de broedzekerheid!). Hierbij werd de vraag gesteld in de mate van het mogelijke de broedzekerheden 1 en 2 op te drijven naar een hoger niveau. Dit heeft enige verwarring veroorzaakt. Voor alle duidelijkheid : het is NIET noodzakelijk broedzekerheid 2 te verhogen naar 3! Het mag uiteraard wel, maar je hoeft er geen bijkomende inspanningen voor te leveren! Indien mogelijk, is het wel belangrijk broedzekerheid 1 te verhogen naar 2 omdat ze anders de atlas niet zullen halen! Uiteraard alleen als er waarnemingen worden gedaan waardoor die hogere broedzekerheid gerechtvaardigd is!

Tot slot...

...nog even een woord van dank aan alle vrijwilligers die meegewerkt hebben aan het verzamelen van de gegevens. Zonder

jullie zouden we nog lang niet zover staan als nu het geval is ! Hopelijk vinden jullie de moed en het doorzettingsvermogen om er ook dit jaar weer tegenaan te gaan !

Voor meer info omtrent recente atlas-verspreidingsgegevens van de broedvogels in Vlaanderen kun je de website van het atlasproject raadplegen :

www.instnat.be/broedvogels/, of je kan contact opnemen met de atlascoördinator Glenn Vermeersch (tel. 02-558 18 26, e-mail: glenn.vermeersch@instnat.be).

Glenn Vermeersch

Anny Anselin

Koen Devos

HET BROEDSEIZOEN 2000

IN VOGELVLUCHT...

- In de IJzerbroeken te Merkem werd het eerste geslaagd broedgeval van de **Wulp** vastgesteld. Ook vorig jaar was er zo goed als zeker een mislukte broedpoging op dezelfde plaats. Het gaat hier om de meest westelijke broedplaats in Vlaanderen, nadat eerder ook al een aantal broedgevallen nabij het Zwin te Knokke werden opgetekend. Ook een Zuikerkerke broedde in 2000 een koppel Wulpen. Mogelijk is dus een kolonisatie van de kustpolders ingezet.
- Eveneens in de IJzerbroeken te Merkem broedde een koppel **Boomvalken** met succes op een hoogspanningspilaar midden een open graslandgebied. Het broeden van de Boomvalk op hoogspanningsmasten werd al eerder vastgesteld in het buitenland maar blijft toch een uitzonderlijk gegeven.
- Heel wat vogelsoorten die in West-Afrika overwinteren en in het verleden vaak te lijden hadden onder de langdurige droogte in de Sahelstreek, deden het in 2000 opmerkelijk goed. Van de **Snor** kregen we nu al gegevens binnen van minstens 17 territoria, waarvan o.a. 4-5 op De Blankaart te Woumen, 2-3 in de Viconia-Kleiputten te Stuivekenskerke en verschillende verspreid langs de Schelde in Antwerpen.
- Diverse reigersoorten zijn in opmars. Vooral in het Zwin te Knokke hadden zowel **Kleine Zilverreiger** (14 paar) als **Koereiger** (9 paar) een topseizoen, en net als vorig jaar broedde er ook opnieuw de **Lepelaar** (2 paar). **Grote Zilverreigers** werden nog niet broedend vastgesteld maar lang zal dat wellicht niet meer duren. In 2000 was de soort al broedverdacht in de provincie Antwerpen...
- Of het broeikas effect er voor iets tussen zit valt af te wachten, maar de **Bijeneter** doet het alvast uitstekend bij ons. Al meer dan vijf jaar broedt de soort te Adinkerke-De Panne in het grensgebied met Frankrijk, maar afgelopen broedseizoen waren er ook broedpogingen in Vlaams-Brabant !
- Door een serie van opeenvolgende zachte winters zijn zowel de **Cetti's Zanger** als de **Graszanger** (de voormalige Waaiersaartrietzanger...) er in geslaagd om de grens van hun broedareal de laatste jaren weer naar het noorden uit te breiden. Zo werden in 2000 van beide soorten respectievelijk 4 en 13 territoria doorgegeven !
- De **Bruine Kiekendief** heeft een schitterend broedseizoen achter de rug. De voorlopige schattingen lopen op tot bijna 150 broedparen, we kunnen gerust spreken van een spectaculaire toename ! Echter niet in Limburg, daar blijft het totaal steken op 4-5 koppels. In vele andere regio's (o.a. de Westhoek) wordt de soort meer en meer broedend vastgesteld in graanakkers en gewone graslanden.
- Dé uitschieter op het Groot Schietveld te Brecht was ongetwijfeld weer het **Kleinst Waterhoen** dat er net als vorig jaar tot broeden kwam en dit op slechts enkele meters van de broedplaats van vorig jaar! De spanning stijgt alvast voor 2001... In het Mechels Broek werd dan weer een juveniel van dezelfde soort waargenomen...
- Op enkele meters na hadden dit jaar twee koppels **Grauwe Kiekendief** gebroed in Vlaanderen. Het koppel van Vlaams-Brabant besloot uiteindelijk net over de taalgrens te gaan nestelen (goedkopere bouwgronden...), maar het foerageren vond dan weer hoofdzakelijk bij ons plaats !
- Terwijl de **Middelste Bonte Specht** oprukt naar het noorden (de eerste broedgevallen voor Vlaanderen werden opgetekend in de regio Leuven), doet de **Zwarte Specht** hetzelfde, maar dan naar het westen. Tal van broedgevallen werden reeds opgetekend in West-Vlaanderen (bijvoorbeeld in de boscomplexen ten zuiden van Brugge), dikwijls echter ook in geïsoleerde kasteelparken.
- **Bonte Vliegenvangers** kiezen voor de chique villawijken! In een residentiële wijk in Brasschaat-Schoten werden maar liefst 35 koppels opgetekend en dit binnen een oppervlakte van ca. 15 ha! De **Gekraagde Roodstaart** volgt dikwijls op de voet maar is niet zozeer gebonden aan nestkasten zoals de vorige soort.
- De uitbreiding van de **Canadese Gans** gaat in snel tempo verder. Ze is nu ook opgedoken in de Limburgse Maasvallei...
- De **Ooievaar** broedde vroeger wel in het wild in Vlaanderen, maar werd tijdens de vorige atlasperiode hier niet meer aangetroffen. Sindsdien zijn er wel enkele halfwilde populaties ontstaan rondom het Zwin te Knokke en in het domein Planckendaal te Mechelen. Onder ruime publieke belangstelling verscheen dan vorig jaar een wild koppel te Daknam bij Lokeren en ook nu weer schijnen ze daar aanwezig te zijn! Tal van inspanningen werden ook al geleverd door Natuurreservaten vzw (plaatsen van karrewielen...) om deze soort in de toekomst nog meer kansen te bieden in Vlaanderen!
- Het succesverhaal van de **Slechtvalk** is bekend: na de teloorgang in grote delen van zijn verspreidingsgebied door o.a. het gebruik van DDT, is de Slechtvalk, door de grote inspanningen van het Fonds voor de Instandhouding van Roofvogels, terug in Vlaanderen! Hij wordt in toenemende mate broedend aangetroffen in speciaal vervaardigde nestbakken dewelke worden opgehangen aan koeltorens van elektriciteitscentrales en andere hoge gebouwen of constructies. Ook in 2000 liep het aantal broedparen (+ nog niet broedende koppels en solitaire vogels) in Vlaanderen weer op: reeds 7 zekere broedparen werden gemeld!
- **Buidelmees**: Al enkele jaren is de Buidelmees als broedvogel verschenen in Vlaanderen. De aantallen worden gevolgd via het BBV-project. Ook dit jaar was de soort weer present (o.a. enkele koppels in de Maasvallei en op de Antwerpse linker Schelde-oever.
- **Roodmus**: Over de status als broedvogel in Vlaanderen wordt nog gediscussieerd, maar feit is dat de laatste jaren geregeld zingende mannetjes worden vastgesteld, dikwijls rond het Zwin te Knokke. Zal het broedvogelatlaspject meer duidelijkheid brengen over de status van deze soort?
- **Grote kruisbek**: Naast de 'gewone' Kruisbek, wordt ook de Grote kruisbek af en toe broedend aangetroffen, zij het niet jaarlijks!

HET PROJECT BIJZONDERE BROEDVOGELS VLAANDEREN

Wat is dit project?

Het monitoringsproject 'Bijzondere Broedvogels Vlaanderen' (BBV-Project) werd in 1994 opgestart om te voldoen aan de frequente vraag vanuit het beleid naar gegevens over voorkomen en trends van enerzijds zeldzame broedvogels in Vlaanderen (minder dan 150 broedparen) en anderzijds kolonievogels en exoten, samen een 60-tal soorten. Deze gegevens zijn noodzakelijk om tijdig gepast beheer uit te voeren en om van deze (meest bedreigde) soorten zowel binnen als buiten beschermde gebieden en in de Vogelrichtlijngebieden jaarlijkse informatie te bekomen over de veranderingen in hun populaties. Op langere termijn wordt ernaar gestreefd om de trend van de populaties te relateren met een aantal habitat, landschaps- en beleidsfactoren. Gegevens over de evolutie van een aantal visetende koloniebroeders, of over de populatietren van exoten (verwilderde niet-inheemse soorten) zijn noodzakelijk bij een evaluatie van schadeproblematiek.

Hoe gaan we te werk?

Jaarlijks wordt Vlaanderen gebiedsdekkend geïnventariseerd door vrijwillige veldmedewerkers die hierbij gebruik maken van de gestandaardiseerde uitge-

breide karteringsmethode. Voor een praktische organisatie van het project werd Vlaanderen ingedeeld in 29 verschillende regio's, waar de gegevens verzameld worden door een regionale coördinator (zie Fig. 8). Na elk broedseizoen bundelt elke coördinator de informatie en geeft die door aan het IN. Dit gebeurt ofwel via een digitaal databestand, ofwel via formulieren. Per regio worden ook stafkaarten 1/25000 geleverd waarop de territoria van de verschillende soorten werden aangegeven. Alle gegevens worden op het IN in een access-databank ingevoerd en momenteel zijn al een deel ervan aan een GIS-systeem gelinkt.

Verwerking van de gegevens

De gegevens van 1994, 1995 en 1996 werden al volledig verwerkt en werden gepubliceerd in twee rapporten. Deze worden gratis aan alle veldmedewerkers en potentieel geïnteresseerden bezorgd. Bijna alle gegevens van 1997, 1998 en 1999 die al werden ontvangen zijn ingevoerd. Wegens sterke werkdruk voor andere projecten heeft de verwerking wat achterstand opgelopen, maar dit wordt nu snel ingehaald. Van enkele regio's moet nog informatie binnenkomen, zodat een definitieve verwerking voor een aantal soorten nog niet mogelijk is. Het blijft

echter voor de meeste regio-coördinatoren een bijzondere prestatie om de vele gegevens te blijven verzamelen en op een degelijke manier door te sturen. Zonder hun blijvende inzet (en natuurlijk ook die van de talrijke veldmedewerkers) zou een dergelijk project moeilijk in stand kunnen gehouden worden. Ondertussen kunnen de binnengekomen gegevens uiteraard al gebruikt worden voor bepaalde adviezen en, samen met de gegevens van de broedvogelatlas, bij een komende herziening van de Vogelrichtlijngebieden.

BBV-project en Atlasproject: hoe stemmen we die twee op elkaar af?

De gegevens van het BBV-project uit elke BBV-regio werden elk jaar door de individuele waarnemers doorgegeven aan hun BBV-regiocoördinator. Die maakte er een overzicht van, zette de territoria op kaart en bezorgde dit alles aan het IN. Hoe gebeurt dit nu met het atlasproject, waar toch ook gegevens van BBV-soorten worden verzameld? Hoe moeten die gegevens worden doorgegeven, wie verzamelt ze, de atlas-RECO of de BBV-RECO?

In alle atlashokken die in 2000, 2001 en 2002 (de drie 'atlasjaren') worden geteld moeten de BBV-soorten inderdaad ook

Havik

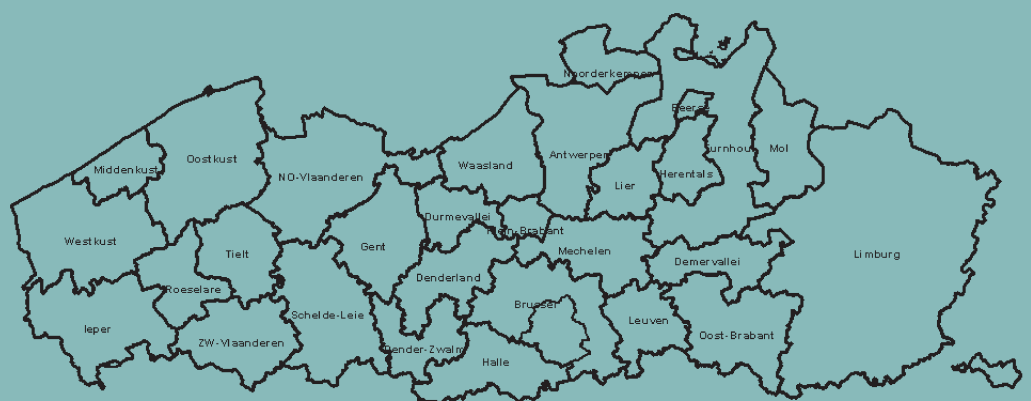

Fig. 8: Regioverdeling Vlaanderen in het kader van het BBV-Project

geteld worden en het territorium aangegeven op de netkaart van het atlas-hok. Hoe men dit doet staat duidelijk in de Atlashandleiding. Deze gegevens zullen mij bereiken via de ingevulde atlasformulieren en de kaarten, die via de Atlasregiocoördinator aan het Instituut voor Natuurbehoud zullen bezorgd worden (aan Glenn Vermeersch, projectcoördinator Vlaamse Broedvogelatlas). Daar moet dus niets extra mee gebeuren.

In 2000, 2001 en 2002 worden echter in elke regio niet alle hokken al geteld (er is immers drie jaar atlaswerk) zodat een gedeelte van elke regio in elk jaar niet 'gedekt' is door het atlasproject. In dit gedeelte zouden dan elk jaar wel nog de BBV-soorten moeten geteld worden. Deze gegevens worden doorgegeven aan de BBV-regio-coördinator, die er, net zoals altijd, een overzicht van maakt en ook de gegevens op stafkaart zet en die doorstuurt naar het IN (naar Anny Anselin, projectcoördinator BBV). Probeer in ieder geval van de zeldzamere BBV-soorten een zo volledig mogelijke telling binnen de regio te hebben.

Voor de iets talrijkere BBV-soorten zoals bv. IJsvogel, Grote Gele Kwikstaart, Oeverzwaluw enz.. zal het allicht wel moeilijk zijn om (naast het atlaswerk) nog voldoende tijd te kunnen spenderen om die in de rest van de regio te gaan tellen. Alhoewel, de inzet van sommigen is

enorm hoog...

In een aantal gevallen zijn de regio's voor het Atlasproject en het BBV-project niet helemaal dezelfde, in het algemeen werden ze voor het Atlasproject veel meer opgesplitst in kleinere eenheden. Er zijn dus ook méér Atlascoördinatoren dan BBV-coördinatoren, in een aantal gevallen zijn het dezelfde personen, in andere gevallen twee verschillende. Er werd gevraagd dat beide coördinatoren regelmatig contact met elkaar hebben, zodat de BBV-coördinator weet welk deel van zijn regio elk jaar niet door het atlasproject wordt 'bedekt', zodat hij kan waken dat er in het overgebleven gebied toch ook naar de zeldzamere, kwetsbare soorten wordt gekeken! Een overzicht van de coördinatoren voor Atlas- en BBV-project wordt gegeven op het einde van deze nieuwsbrief.

Enkele voorbeeldjes van resultaten

Alhoewel nog niet alle gegevens verwerkt zijn, willen we hier bij wijze van voorbeeld toch al enkele resultaten presenteren.

Een voorbeeld van een lange termijntrend wordt gegeven voor de Bruine Kiekendief. De figuur (Fig. 9) toont aan dat de soort in de jaren negentig snel in aantal toenam,

maar de laatste jaren is er een stagnatie (met fluctuaties, 2000 bijvoorbeeld lijkt een topjaar te gaan worden!). Belangrijke aantallen van de soort in Vlaanderen vinden we vooral in Noord-Oost-Vlaanderen, het Antwerpse, en in de regio's Oostkust en Westkust. Alarmerend nieuws uit Noord-Oost-Vlaanderen was dat nog steeds nesten van de Bruine Kiekendief moedwillig worden verstoord!

Alhoewel de Grauwe Gans bij het begin van het project nog tot de 'zeldzame soorten' behoorde, is de soort dit momenteel in feite niet meer. De snelle toename in verschillende regio's zorgde ervoor dat de aantallen al lang flink boven de 150 broedpaar zijn uitgestegen. We vergelijken hier in figuur 10 de eerder trage (maar zekere) toename in regio Noord-Oost-Vlaanderen met de spectaculaire toename in de provincie Limburg! Ook aan de Oostkust blijven de aantallen van deze soort flink stijgen.

Een analyse die we vrij snel kunnen maken door het linken van de Access-databank met het GIS-systeem is bijvoorbeeld nakijken hoeveel 'BBV'-soorten er per 5X5 km hok in een bepaalde regio voorkomen en waar die hokken liggen. Figuren 11a en 11b tonen voor regio Noord-Oost-Vlaanderen waar en hoeveel resp. zeldzame soorten en exotische soorten er per hok tot broeden kwamen in

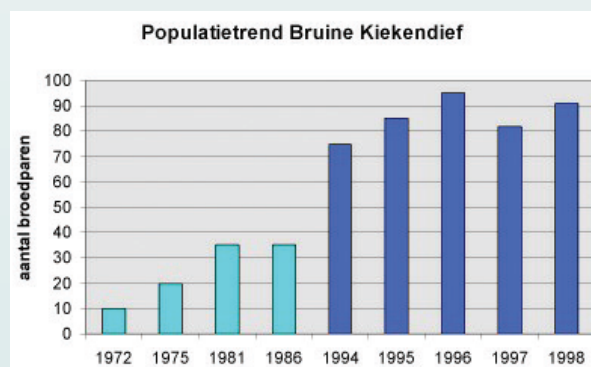

Fig. 9: Lange-termijn aantalsverloop van de Bruine Kiekendief in Vlaanderen

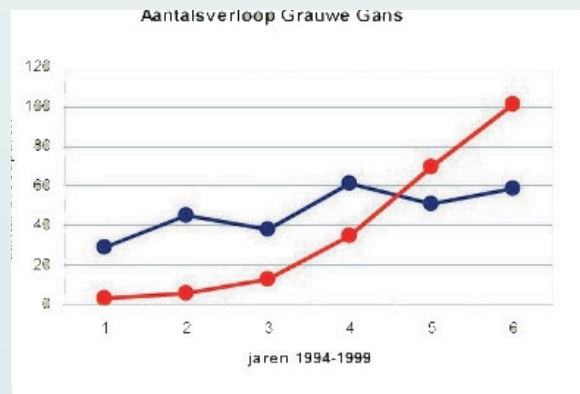

Fig. 10: Aantalsverloop van de Grauwe gans in de loop van 6 jaar (Noord-Oost-Vlaanderen=blauw, Limburg: rood). Bemerkt de opvallend snelle steiging van de soort in Limburg

1998. Door dergelijke analyses voor heel Vlaanderen te doen en dit in relatie met andere gegevens die in 'digitale lagen' in het GIS-systeem voorhanden zijn (bv landschapselementen, natuurgebieden, hoogteligging, vegetatie, enz..) kunnen interessante resultaten bekomen worden. De informatie van het BBV-project, waar al sinds 1994 gegevens voorhanden zijn, kan hierbij een goede aanvulling vormen op de resultaten die nu binnen die drie atlasjaren voor deze soorten verzameld worden!

Anny Anselin

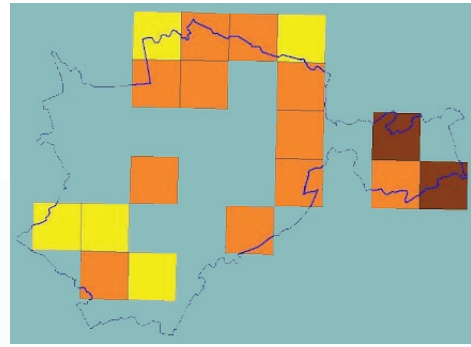

Fig. 11a: Aantal zeldzame soorten per 5X5km UTM hokken in regio Noord-Oost-Vlaanderen in 1999: (geel=1, oranje=2, bruin=3 soorten)

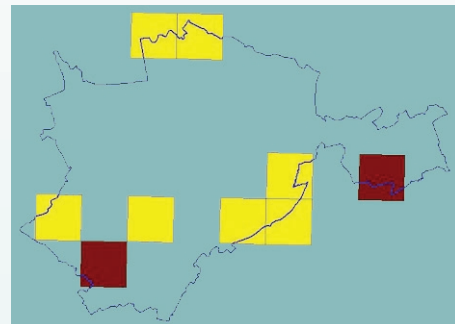

Fig. 11b: Aantal exoten per 5X5km UTM hokken in regio Noord-Oost-Vlaanderen in 1999: (geel=1, bruin=3 soorten)

Punt-Transect-Tellingen langs de Zeeschelde

In 1993 werd een succesvolle broedvogelinventarisatie uitgevoerd van de buitendijkse gebieden langs de Zeeschelde. Deze inventarisatie gebeurde aan de hand van de territoriumkartering, een absolute telmethode. Tussen de Belgisch-Nederlandse grens en Wetteren onderzochten 34 vrijwillige medewerkers 38 deelgebieden. Het volledige telgebied had een oppervlakte van 553 ha. Er werden een 70-tal soorten als broedvogel geregistreerd, met een totaal van 3000-3500 territoria. De Kleine Karekiet was de talrijkste en meest verspreide soort met 630-680 territoria. Daarnaast bereikten Wilde eend, Waterhoen, Houtduif, Winterkoning, Blauwborst, Merel, Bosrietzanger, Tuinfluiter, Zwartkop en Tjiftjaf elk meer dan 100 territoria.

Dank zij deze grondige inventarisatie bezaten we een goede basisinformatie over de broedvogelstand in de buitendijkse gebieden van de Zeeschelde. Gezien het arbeidsintensieve karakter is een dergelijke inventarisatie niet jaarlijks te herhalen. Binnen het multidisciplinair onderzoek in de Schelde is echter het volgen van de avifauna op lange termijn gewenst. Daarom werd in 1994 gestart met een minder arbeidsintensieve monitoringsmethode, de Punt-Transect-Tellingen. Hierbij wordt jaarlijks langs een vaste route met een aantal vaste telpunten alle waarnemingen genoteerd gedurende minuten. Er wordt geteld binnen

drie vaste perioden in de maanden april, mei en juni. Het project wordt uitgevoerd in een twintigtal gebieden die gelegen zijn over een brak- zoetwater gradiënt in buitendijkse gebieden tussen de Nederlandse grens en Gent. In het totaal zijn er tellingen van een 200-tal verschillende telpunten. De monitoring steunt grotendeels op vrijwilligers.

In het totaal werden al een 110 soorten gezien. Het percentage van het aantal telpunten waarin de soort aanwezig was (gedurende minstens één van de drie telperiodes) ten opzichte van het totaal aantal telpunten geeft een idee van de algemeenheid van voorkomen. Vijf soorten zijn in meer dan 50% van de punten aanwezig: Kleine Karekiet, Tjiftjaf, Merel, Winterkoning en Houtduif. Vijftien andere komen voor in meer dan een kwart van de punten. Als typische zangertjes van moeras en struweel vermelden we o.a. Blauwborst, Zwartkop, Tuinfluiter, Grasmus en Bosrietzanger. Vijf soorten zitten in meer dan 20% van de punten. Gezien het relatieve aspect van de methode, is het bepalen van een trend slechts mogelijk na een aantal jaren. In de toekomst zullen de gegevens van de afgelopen 8 teljaren worden uitgewerkt met het trendprogramma Trim.

Anny Anselin

Interview met een 'oude rot in het vak'

Ludo Benoy, Regionaal Coördinator Antwerpen voor zowel BBV, watervogeltellingen als atlasproject, waar haalt hij, net als andere Reco's in Vlaanderen, de energie? We vroegen het hem gewoon zelf!

Ludo, kan je even je geschiedenis als vogelkijker schetsen? Wanneer heeft het virus toegeslagen?

"Tijdens de middagpauze van een doodsimpele werkdag in 1972 deed ik een wandeling samen met een reeds door het virus besmette collega door het Nachtegalenpark te Antwerpen. Ik maakte er kennis met Boomklevers, Boomkruipers, Staart-, Kool- en Pimpelmezen, Wielewaal, enkele lijsterachtigen, noem maar op. Tijdens hooguit dertig minuten opende zich voor mij een nieuwe wereld van ultieme schoonheid. Korte tijd later ontmoette ik Herman Voet die me ondermeer voor het eerst kennis liet maken met de geweldige soortenrijkdom van het natuurreservaat "de Kuifeend". Zijn kennis en ervaring waarvan ik ten volle kon meegenieten en uiteraard veel zelfstudie stelden mij in staat om op korte tijd grote vooruitgang te boeken. Mijn kennis van vogelgeluiden daarentegen heb ik de danken aan Jef Van Ammel waarmee ik samen inmiddels duizenden uren veldwerk heb doorgebracht.

Vanwaar de 'roeping' om coördinerend op te treden in zoveel verschillende projecten?

"Ik denk gewoon dat mijn enthousiasme samen met dat van anderen de grote drijfveer was en is. Ik coördineer sinds 1973 de watervogeltellingen in regio 15. Deze regio omvat niet minder dan 130 telgebieden gelegen in de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen. Hiervan

tel ik er zelf meer dan 20. Daarnaast coördineer ik het Project Bijzondere Broedvogels en het broedvogelatlasproject in de regio Antwerpen. Gelukkig komen al die projecten niet meteen tegelijk op je af. Je ontmoet ook steeds meer mensen waardoor contacten en afspraken makkelijker worden. Je weet ook snel op wie je al dan niet voor samenwerking kan rekenen. Want het zijn uiteindelijk de tellers, wat hun inspanningen ook zijn, die de inventarisatieprojecten mogelijk maken en de resultaten leveren. Mijn taak bestaat er in om deze gegevens te bundelen en tijdig aan de eindverantwoordelijken over te maken.

Kan je, voor de niet-Antwerpenaars, even schetsen wat de belangrijkste biotopen in je regio zijn op het gebied van vogels?

"Uitgestrekte gebieden zoals de Kalmthoutse Heide en militaire domeinen in Wuustwezel-Brecht, de kleiputten in Rijkevorsel-Brecht, de brakwaterschorren langs de Schelde zoals het Galgeschoor, Groot Buitenschoor en Paardenschor, soortenrijke watervogelgebieden zoals Blokkersdijk, de Kuifeend en het rangeerstation Antwerpen-Noord, de kanaaldokken op linker- en rechter Scheldeoever, de uitgestrekte bossen ten Noorden van Antwerpen zijn allicht de blikvangers. "

Wat het atlasproject betreft, heb je bepaalde moeilijkheden ervaren in de aanloop naar het veldseizoen 2000? (recruteren van vrijwilligers, interpretatie-problemen.....)

"Het vinden van geschikte mensen is inderdaad niet altijd zo eenvoudig bij een dergelijk project. Het inventariseren vraagt immers veel tijd en kennis. Bovendien moeten de inventariseerders een goede auditieve kennis hebben. Dat schrikt een aantal mensen af ondermeer omdat het veldwerk zeer regelmatig plaatsvindt in de vroege of late uren over een periode die zich situeert tussen maart en juli. Andere mogelijke medewerkers daarentegen zijn reeds bij regionale inventarisatieprojecten of bij het beheer van natuurgebieden betrokken waardoor ze minder tijd willen vrijmaken voor het invullen van een volledige atlashok. Gelukkig hebben een aantal jonge mensen de uitdaging genomen met reeds schitterende resultaten tijdens het eerste inventarisatiejaar. Ik denk ook dat in de aanloopfase van het atlasproject de "competitie" tussen regionale verenigingen niet steeds een positieve invloed heeft gehad voor een optimale instroom van geïnteresseerden alhoewel er ook voorbeelden van goede samenwerking zijn. "

Kan je je, terugblikkend op 30 jaar vogels kijken in je regio, enkele opmerkelijke gebeurtenissen voor de geest halen?

"Een moeilijke vraag....Uiteraard zijn er de ingrijpende landschapsveranderingen ten Noorden van Antwerpen, ontstaan door de uitbreiding van de Antwerpse haven. De

oude polders met poldergemeentes zoals Oorderen, Lillo, Wilmarsdonk, Oosterweel werden met Schelde- en zand ondergespoten. "Vergeten stukjes" binnen deze door staal, beton en containers beheerste haveninfrastructuur ontwikkelden zich echter op termijn tot volwaardige natuurgebieden waarvan sommige uitermate belangrijk bleken als rust-, broed- of foerageergebied voor verschillende bedreigde vogelsoorten. Het natuurservaat "de Kuifeend" waarvan ik sinds 1977 conservator ben, is hier het product van naast Blokkersdijk, het Galgeschoor, het Groot Buitenschoor, de Oude Landen, de Bospolder, het rangeerstation Antwerpen-Noord, enz.. Positief vind ik de inspanningen geleverd door verenigingen zoals Natuurreservaten vzw, de Wielewaal en vele andere verenigingen samen met tientallen vrijwilligers om de resterende stukjes natuur in deze regio te vrijwaren. Soms erg frustrerend omwille van de grote economische belangen die samen met de macht van geld en politiek erg bepalend zijn binnen deze regio."

Hoe schat je de toekomst in voor de avifauna in het Antwerpse?

"Wanneer de politieke wil bestaat om aan een aantal gebieden de langverdiende beschermende status te verlenen, dan geloof ik in een opbouwende toekomst van de regio. De voorbije maanden heeft het havenbestuur hieraan een positieve impuls gegeven door te werken aan de afbakening van natuurgebieden in de Antwerpse haven in samenspraak met de natuur beschermingsverenigingen."

Heb je, zoals velen, een bepaalde voorkeurssoort waar je met extra veel aandacht naar uitkijkt?

"Niet eenvoudig om één soort als favoriet te vernoemen. Sowieso ben ik erg geïnteresseerd in watervogels. De oorsprong van die interesse is niet ver te zoeken. Ik viel er van bij het begin van mijn 'vogelcarrière' met mijn twee voeten middenin. En dat is zo gebleven. Om dan toch enkele favorieten te vernoemen: Roerdomp, Zomertaling, Blauwborst en Rietzanger. Misschien heeft deze keuze iets te maken met de vroege aankomstdata van deze soorten en..... de nakende lente. Genieten kan ik echter van de meest eenvoudige taferelen ongeacht soort of aantal."

Welke vogelsoort zou je het komende seizoen (terug) willen zien opduiken als broedvogel?

"Zonder twijfel de Roerdomp die tot midden de jaren '90 broedde in het rangeerstation Antwerpen-Noord. Ik vrees echter dat de achteruitgang van deze soort niet enkel een regionaal maar een internationaal probleem is waaraan spijtig genoeg niet snel een verandering in positieve zin zal komen."

Tot slot : Hoeveel atlashokken gaan er na 2002 nog overblijven in jouw regio?

"Ik hoop dat de balans positief zal zijn en er géén resterende hokken zullen overblijven!"

Hierbij is het kort de bedoeling jullie iets meer uitleg te verschaffen omtrent de website rond het atlasproject en eventuele andere, nuttige internet-adressen i.v.m. vogelmonitoring en atlasstudies.

Website Vlaamse atlasproject + BBV:

<http://www.instnat.be/broedvogels/>

Op deze site vind je, zoals al herhaaldelijk aangehaald in deze nieuwsbrief, extra informatie omtrent het atlasproject en het project Bijzondere Broedvogels Vlaanderen. Naast recente verspreidingskaartjes van heel wat soorten vind je hier foto's en geluiden, korte soortbesprekingen (status), de rode lijst van broedvogels in Vlaanderen, links naar andere atlasstudies, veel gestelde vragen, regionale nieuwtjes en links naar natuursites en nog veel meer. Onder 'zeevogels' vind je ook links naar o.a. het sternonderzoek.

Het Nederlandse atlasproject:

<http://www.sovon.nl/>

Onze noorderburen hebben hun veldwerk voor de nieuwe atlas ondertussen afgerond en kunnen dus al een en ander tonen op de website. Ook hier vind je verspreidingskaarten, dichtheidskaarten en tal van extra informatie omtrent vogelmonitoringsprojecten in Nederland. Dit alles overzichtelijk en duidelijk weergegeven, een aanrader!

Vogelmonitoring in Groot-Brittannië:

<http://www.bto.org/>

Een massa (engelstalige) informatie omtrent vogelmonitoring uitgevoerd door de British Trust for Ornithology vind je hier. De projecten die hier lopen zijn dikwijls een voorbeeld voor andere Europese landen. De Britten staan hierin in ieder geval al zeer ver !

Atlasprojecten in Noord-Amerika:

<http://wso.uwgb.edu/wbba/weblinks.htm>

Ook in Noord-Amerika wordt er duchtig geïnventariseerd! Dikwijls bieden deze sites een interactief systeem waarbij je per soort de meest recente verspreiding kan opvragen. Een dergelijk systeem zou op termijn ook bij ons toepasbaar moeten zijn !

Cornell Laboratory of Ornithology:

<http://birdsource.cornell.edu/>

Hét grote voorbeeld van informatieterugstroom naar de vrijwilligers! Deze site geeft de resultaten van enkele grootschalige vogelmonitoringsprojecten in Noord-Amerika en presenteert deze op zeer efficiënte (en interactieve) wijze aan de massa's vrijwilligers die hieraan meewerken.

Tal van andere interessante websites vind je onder de 'links'-pagina op de Vlaamse atlasite. Hieronder ook links naar tal van regionale websites met een aparte vermelding omtrent de vooronderingen voor het atlasproject (o.a. het mooie overzicht van de regio Leuven enz...).

Glenn Vermeersch

Broedbiologisch onderzoek bij stern en meeuwen

Sinds 1997 wordt door het Instituut voor Natuurbehoud (IN) in de Voorhaven te Zeebrugge (Fig. 12) broedbiologisch onderzoek naar stern en meeuwen uitgevoerd in het kader van het onderzoeksprogramma "Duurzaam Beheer van de Noordzee: structurele en functionele biodiversiteit van Noordzee ecosystemen". De doelstelling van dit onderzoek is de bepaling van kwaliteit en kwantiteit van de reproductie van deze groepen van vogels, of eenvoudiger gezegd: wat is de conditie van de broedpopulaties van stern en meeuwen in de Zeebrugse Voorhaven?

Welke doelsoorten?

De broedvogelsoorten die door het IN en haar vrijwillige medewerkers onderzocht worden, zijn de volgende:

- stern: Dwergstern, Grote Stern en Visdief;
- meeuwen: Kokmeeuw, Stormmeeuw, Zwartkopmeeuw, Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw;
- plevieren: Bontbekplevier en Strandplevier.

Drie belangrijke pijlers

Om deze doelstellingen te kunnen bereiken, verricht het IN en haar vrijwillige medewerkers onderzoek op drie domeinen:

- Onderzoek naar de grootte van de broedpopulaties van alle soorten stern, meeuwen en plevieren in de Zeebrugse Voorhaven via tellingen en inventarisaties, deze gegevens worden ook gebruikt in het BBV-project en voor de Vlaamse Broedvogelatlas
- Onderzoek naar de broedbiologie van een aantal stern- en meeuwensoorten: het opstellen van groeicurves van juvenielen, bepaling van uit-vlieg- en broedsucces, impact van predatie van eieren en jongen, enz.
- Onderzoek naar de voedsel生态学 van een aantal sternsoorten: foerageergebieden, voedselconsumptie en voedselkeuze, voedselbeschikbaarheid en relatie met broedbiologische parameters, enz.

In 1998-99 werd door een thesisstudent van de Universiteit van Gent eveneens

een vergelijkende studie gemaakt naar de broedbiologie van de Visdief in kolonies langs de Belgische kust en het Schelde-estuarium. De centrale vraagstelling van dit onderzoek was het bepalen van de sleutelfactoren die het broedsucces bepalen. In 1997 werd door het IN broedbiologisch onderzoek verricht naar Dwergstern, Grote Stern, Visdief en Kokmeeuw, terwijl in 1998 de aandacht bijna uitsluitend ging naar de Visdief, namelijk het verband tussen de voedselaanvoer en het broedsucces (i.e. het aantal vliegvlugge jongen per paar). In 1999 en 2000 lag de nadruk op de voedsel生态学 van de Visdief. In 2000 werd ook het broedsucces van Zilvermeeuw, Kleine Mantelmeeuw, Kokmeeuw en Grote Stern gemeten. Het broedsucces van de Dwergstern, Strandplevier en Bontbekplevier wordt jaarlijks onderzocht door de vrijwilligers van Ringgroep Zeebrugge.

Hoe gaan we op het veld te werk?

Voor de aantalsbepaling van stern, meeuwen en plevieren wordt er een taakverdeling opgesteld in overleg met de

Fig. 12: Overzicht van de Voorhaven van Zeebrugge en het studiegebied

in de Zeebrugse voorhaven : waarom, wat en hoe?

leden van Ringgroep Zeebrugge. Voor de Visdief, Grote Stern, Kokmeeuw, Zilveren Kleine Mantelmeeuw wordt het aantal nesten door het IN geteld met de zogenaamde 'lucifermethode', dwz. dat bij deze soorten in elk nest met eieren een lucifer wordt gelegd. Zo kan je makkelijk zien welke nesten al meegeteld zijn en welke niet. Je weet hoeveel lucifers er in één doosje zitten. Nadien tel je het aantal lege doosjes én overblijvende lucifers, en weet je nauwkeurig hoeveel nesten er op dat moment aanwezig waren. Dit gebeurt net vóór het uitkomen van de eerste eieren. Voor dit intensieve werk worden plaatselijke ornithologen en vrijwillige medewerkers van het IN ingeschakeld. Zo kan in een zo kort mogelijke periode de uitgestrekte broedterreinen afgezocht worden, waardoor de verstoring minimaal gehouden wordt. De aantalsbepaling van de andere soorten wordt uitgevoerd door Ringgroep Zeebrugge.

Bij een aantal stern- en meeuwensoorten worden een aantal nesten gemarkeerd met een (bamboe)stok waaraan een etiket hangt met het nestnummer. In een aantal

gevallen worden ook de eieren gemeten en gemarkeerd. Met onuitwisbare inkt wordt dan op elk ei het ei- en/of nestnummer geschreven, zodat nadien bepaald kan worden welk ei is gepreedeerd of uitgekomen. De gemarkeerde nesten worden op regelmatige tijdstippen gecontroleerd. Op die manier is het mogelijk om de eieren en nesten te blijven volgen en zo zaken zoals de legdatum, legselgrootte en het uitkomstsucces van de gemarkeerde nesten te bepalen.

Op één of een aantal locaties worden bij bepaalde soorten (de laatste jaren enkel bij Visdief), enclosures geplaatst rondom concentraties van gemarkeerde nesten. Deze methode wordt toegepast om de jongen van semi-nestvlieders op een vaste locatie te houden zodat ze tot het uitvliegen teruggevonden en gemakkelijk geobserveerd kunnen worden. Een enclosure bestaat uit het plaatsen van kippengaas, van ongeveer 50 cm hoog, vastgemaakt aan houten palen, rondom een aantal nesten. Onder-aan het gaas wordt aan de binnenzijde damp-schermfolie bevestigd van 20 cm hoogte om te voorkomen dat

kuikens zich zouden beschadigen aan het gaas. Om de kuikens bij controle gemakkelijk te kunnen identificeren worden deze voorzien van een officiële ring van het KBIN.

Afhankelijk van het aantal geplaatste enclosures worden deze om de 2 à 3 dagen gecontroleerd. Hierbij worden alle kuikens gewogen en gemeten en de nieuw uitgekomen kuikens geringd. Door de regelmatige metingen is het mogelijk om (individuele) groeicurves op te stellen. Jongen die bij controle op een leeftijd van 20 dagen of ouder verdwijnen, worden als uitgevlogen beschouwd. Indien ze op jongere leeftijd niet meer worden teruggevonden, worden ze als 'verdwenen' genoteerd, dus waarschijnlijk gepreedeerd. Het uitvliegssucces varieert soms sterk per enclosure. Dit verschil is meestal terug te voeren tot de mate van predatie door Zilvermeeuwen. Daarom worden de vaste roestplaatsen rond de broedterreinen van Zilvermeeuwen regelmatig afgezocht naar braakballen met resten en/of ringen van stern.

Om na te kunnen gaan welke foerageer-

De laatste jaren broeden tot ruim 2000 paar Visdief in de Zeebrugse voorhaven. Hiermee is het één van de belangrijkste broedgebieden in West-Europa geworden.

ge-bieden sternen bezoeken en wat voor prooi zij voeren aan hun jongen, worden reeds verscheidene jaren Visdieven individueel gemerkt door het kleuren van de veren. In en buiten de enclosure worden in de eilegfase adulte Visdieven (meestal van gemarkeerde nesten) gevangen op het nest door middel van inloop-kooien. Hierbij worden enkel adulten gevangen die minimaal 10 dagen aan het broeden zijn en het liefst net voordat de eieren gaan uitkomen omdat dan de broeddrang het grootst is. Op verschillende delen van hun lichaam (kop-borst/vleugels/stuitstaart) worden de veren gekleurd (geel-oranje en donkerbruin) met een product dat zich bindt aan de eiwitten van de veren. Op die manier kunnen combinaties gemaakt worden, waarbij individuele herkenning in het veld mogelijk is. Naast het aanbrengen van de kleurmerken worden de gevangen Visdieven geringd (officiële metalen ring van het KBIN en kleur-ring), gemeten en gewogen.

In het begin van het broedseizoen worden regelmatig vanuit de auto of een mobiel

schuiltentje observaties gedaan van voedselaanvoer bij sternen, hoofdzakelijk bij de Visdief, tijdens of voor de eilegfase, dit is tijdens de zogenaamde 'courtship-feeding'. Gedurende deze observaties wordt genoteerd welk soort en formaat van prooi wordt aangevoerd. Tijdens de kuikenfase gebeurt dit vanuit een vaste houten schuilhut op palen, geplaatst bij een enclosure. Naast soort en afmeting wordt nagegaan door welke (gekleurmerkte) adult het voedsel wordt aangebracht en welk jong wordt gevoederd. Lengtes van aangebrachte prooien wordt geschat door een vergelijking te maken met de kopsnavellengte van de adult.

De kuikens van de Visdieven verblijven steeds op dezelfde plaats in de enclosure, meestal dicht bij het oorspronkelijke nest. Door deze plaatstrouw en het kleurmerken was het mogelijk om steeds dezelfde kuikens te observeren tot het moment van uitvliegen (en voor een aantal ook tot na het uitvliegen).

Vanaf de kades en de havendammen wor-

den regelmatig observaties uitgevoerd van foeragerende sternen binnen en net buiten de havenmuren. Hierbij wordt voornamelijk gelet op gekleurmerkte individuen. Visdieven maken veelvuldig gebruik van de schepen, om vissen te bemachtigen die door de schroeven naar de oppervlakte worden gebracht en dus als voedsel beschikbaar worden gemaakt. De andere sternensoorten worden zelfden of nooit als schipvolgers waargenomen. In een aantal gevallen werden gedurende volledige dagen alle schepen die de haven binnen of buiten gingen gecontroleerd op de aanwezigheid van foeragerende Visdieven in hun kielzog. Daardoor kon een idee verkregen worden van wat het aantal scheepsbewegingen per tijdseenheid is en met welk type Visdieven het meest geassocieerd zijn. De ferry-schepen van voornamelijk P&O bleken erg begeerd te zijn bij de Visdieven (Fig. 15). Daarom gaat nu onze aandacht enkel nog uit naar deze ferry-bewegingen waarbij de groepsgrootte wordt bepaald in functie van het manoeuvre (afremmen, draaien rond eigen as, afmeren). Tijdens en bij

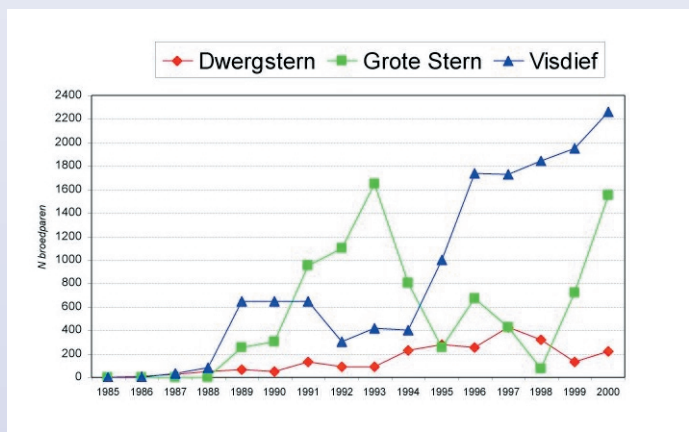

Fig. 13:
Evolutie van het aantal broedparen van Dwergstern, Grote Stern en Visdief in de Zeebrugse voorhaven sinds het ontstaan ervan tot op heden

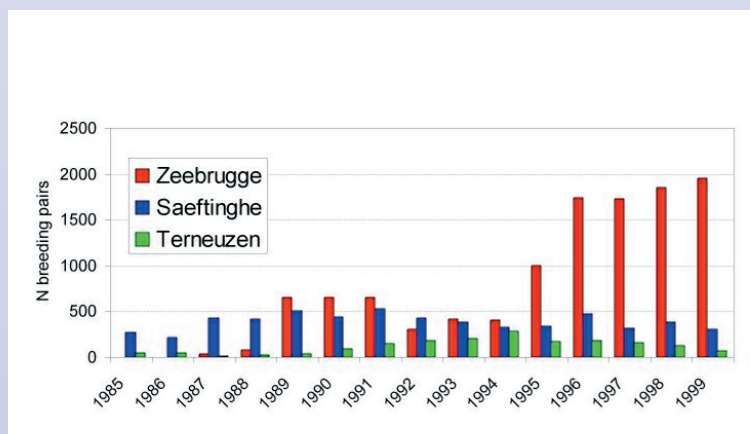

Fig. 14:
Broedende sternen : vergelijkende gebiedsevolutie.

afwezigheid van dergelijke manoeuvres wordt gekeken wat het aantal toekomende en vertrekkende individuen per tijdseenheid is en of dit waarneembaar is tijdens de observaties vanuit de schuilhut. Ook wordt bij ferry-schepen die tijdens het aanmeren dicht genoeg benaderd kunnen worden, gekeken welke prooien (soort en grootte) de adulte Visdieven zelf opeten en met welke ze naar hun jongen in de kolonie vliegen. Grote vissen zouden energetisch gezien interessanter moeten zijn, zeker wanneer de kuikens al in staat zijn om dergelijke grootte van vissen te verorberen.

Daarnaast worden er regelmatig tochten gemaakt met een rubberboot. Hiervoor wordt volgens een vast traject gevaren dat de verschillende dokken in de Voorhaven en de kustzone van de Nederlandse grens tot aan Blankenberge aandoet en dit tot maximaal twaalf mijl in zee. Hierbij worden volgens een standaardmethode sternnen geteld, waarbij speciale aandacht wordt besteed aan eventuele waarnemingen van gekleurmerkte individuen.

Evoluties en aantallen ?

Van slechts enkele paren halfweg de jaren tachtig namen de sternnen een hoge vlucht tot internationaal belangrijke aantallen het laatste decennium. Sinds de vestiging van broedende sternnen in de Voorhaven van Zeebrugge werden voor Dwergstern, Grote Stern en Visdief maximale aantallen opgetekend in respectievelijk 1997 met 425 paar, in 1993 met 1650 paar en in 2000 met 2260 paar (Fig. 14). Voor Dwergstern en Grote Stern is Zeebrugge nog steeds de enige kolonie in België, terwijl voor Visdief tot 95% van de Belgische populatie in de Voorhaven van Zeebrugge tot broeden komt. Hiermee is de Zeebrugse Voorhaven van groot belang voor het behoud van deze sternensoorten als broedvogel in België ! Elk van de drie soorten bereikte intussen zelfs aantallen van 2,2-2,5 % van de volledige biogeografische populatie van de soort en is Zeebrugge dus ook op Europese en internationale schaal enorm belangrijk !

Sinds er meeuwen in de Voorhaven van Zeebrugge tot broeden komen, werden

voor alledrie de soorten, Kokmeeuw, Zilver- en Kleine Mantelmeeuw, maximale aantallen opgetekend in 2000 met respectievelijk 1880, 1070 en 1180 paar. Op internationaal niveau halen de Zeebrugse populaties van de drie meeuwensoorten minder dan 1% van de biogeografische populatie en is de Voorhaven van Zeebrugge dus niet van groot internationaal belang. Op Vlaams niveau daarentegen vertegenwoordigen de Zeebrugse populaties van Stormmeeuw, Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw 80-100% van onze populaties; meer landgebonden soorten als Kokmeeuw en Zwartkopmeeuw broeden er in niet onbelangrijke concentraties.

Bij de steltlopers zijn het de Bontbekplevier en vooral de Strandplevier die in Zeebrugge ware 'broedbastions' gesticht hebben. Sinds deze soorten de Voorhaven gekoloniseerd hebben, zijn maximale aantallen vastgesteld van 9 koppels Bontbekplevier in 1996 en 114 koppels Strandplevier in 1995.

Omwille van deze uitzonderlijke, interna-

Fig. 15:

Visdieven foeragerend achter een ferry van de rederij P&O tijdens het manoeuvreren

Fig. 16:
Luchtfoto-opname van het terrein van Flanders Container Terminal (augustus 1998)

tionaal belangrijke vogelrijkdom is het niet onterecht dat de Zeebrugse Voorhaven opgenomen is in de gezaghebbende lijst van "Important Bird Areas in Europe" !

Om het beleid te onderbouwen is wetenschappelijk onderzoek essentieel !

Met broedbiologisch onderzoek kon worden aangetoond dat de Zeebrugse stern en meeuwen een hoog broedsucces hebben in vergelijking met andere kolonies, vermoedelijk vanwege de ruime voedselbeschikbaarheid in de directe omgeving. Vanuit de opgedane kennis met betrekking tot de habitateisen, de voedselkeuze en het gedrag van de verschillende soorten, wordt meegestuurd in de richting van een leefbare toekomst voor deze soorten aan de Belgische kust (Fig. 16).

Ringactiviteiten hebben aangetoond hoe intensief de uitwisseling tussen verschillende sternkolonies in de zuidelijke Noordzee is. Dwergsternen en Visdieven, hier geringd als nestjong of volwassen vogel, worden veelvuldig teruggemeld uit het Nederlandse Deltagebied en vice-versa. Maar ook van de Britse oostkust en meer noordelijk gelegen continentale kusten liggen meldingen voor. En de Grote Stern lijkt wel in radiocontact te staan met de grote Nederlandse kolonies

in het Delta- en Waddengebied : afhankelijk van lokale omstandigheden beslissen ze elk jaar opnieuw waar het het best vertoeven is.

Mede door het intensieve ringwerk wordt nu algemeen erkend dat bescherming van sternkolonies het best kan geschieden door een grensoverschrijdend netwerk van geschikte broedsites te vrijwaren, met voldoende uitwijkmogelijkheden om jaarlijkse veranderingen in lokale omstandigheden (voedselaanbod, predatie) te kunnen opvangen. Een kleurringproject van Zilver- en Kleine Mantelmeeuw (IN, Fig. 17), Zwartkopmeeuw (Renaud Flamant), Visdief en Grote Stern (Ringgroep Zeebrugge ism IN) en Strandplevier en Dwergstern (Georges De Putter en Filip De Ruwe van Ringgroep Zeebrugge) heeft overigens reeds een schat aan informatie opgeleverd met betrekking tot korte- en langeafstandsverplaatsingen van individuele vogels. Of wat gedacht van Kleine Mantelmeeuwen, als nestjong geringd te Zeebrugge en teruggemeld uit Marokko, Portugal en Spanje, Zilvermeeuwen met vaste winterverblijfplaats aan de vistrap te Oostende of in de haven van Boulogne, en Strandplevieren lustig heen- en weervliegend tussen Zeebrugge en het Deltagebied ?

Zoeken naar een evenwicht: fictie of werkelijkheid ?

Maar hoe moet dat dan: zeldzame vogels beschermen en tegelijkertijd de haven de kans bieden zich optimaal te ontwikkelen? Havenbestuur (Maatschappij van de Brugse Zeevaartinrichtingen, MBZ), concessionarissen (Flanders Container Terminals, FCT), bevoegde administraties (Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer, AMINAL, afdeling Natuur; Administratie Waterwegen en Zeewezen, AWZ), wetenschappelijke instellingen (IN en KBIN), lokale ornithologen (zoals Georges De Putter en Filip De Ruwe) en aannemers- (Van Laere e.a.) en baggerfirma's (De Cloedt e.a.) zochten samen naar constructieve oplossingen. Toen de verdere uitbouw van de westelijke voorhaven eind de jaren negentig deze sternkolonies direct bedreigde, werd besloten binnen de oostelijke strekdam een sternschiereiland te creëren. In het voorjaar van 2000 was reeds een gedeelte van het broedterrein verwezenlijkt. En meteen bleek deze ingreep succesvol te zijn. Het nieuwe schiereiland werd onmiddellijk ingenomen door de pioniersoorten Dwergstern en Strandplevier ! Er zijn nog verdere opspuitingen gaande zodat het schiereiland uiteindelijk ongeveer 5 ha groot zal worden. Dat het creëren en inrichten van broedterreinen niet altijd van een leien dakje loopt, bewijzen de

Fig. 17:
Gekleurringde (BTAN) juveniele Zilvermeeuw op de zeedijk in Oostende, als nestjong geringd in de kolonie in de Zeebrugse voorhaven

Fig. 18 :
Resultaat van een natuurtechnische ingreep op het terrein van FCT in 1999

verschillende speciaal voor sterren gecreëerde eilanden zonder het gewenste resultaat bij onze noorderburen !

Natuurtechnische ingrepen: kwestie van tuinieren ?

In afwachting van de volledige realisatie en definitieve inrichting van het sternenschiereiland werden in onderling overleg tal van natuurtechnische ingrepen uitgevoerd op de nog gevrijwaarde terreinen van de westelijke voorhaven, om zo de sterren maximale kansen te bieden. Gasten die van zo ver komen aangevlogen om finaal Zeebrugge uit te kiezen, verdienen een goed ontvangst !

Voor een pioniersoort als de Dwergstern werd al meerdere malen net voor het broedseizoen al te opdringerige vegetatie verwijderd op een aantal langwerpige stroken, waarna deze bestrooid werden met schelpenmateriaal (Fig. 18). Deze soort bleek hierop zeer positief te reageren en zocht massaal toevlucht tot dit nieuw gecreëerde habitat. Op een andere plaats werd een kunstmatig strandje opgevoerd met zand en schelpen, met na één jaar de vestiging van niet minder dan 170 paren Visdief en 20 paren Dwergstern! En om alvast te anticiperen op de verdere uitbouw van de haven ter hoogte van de plaats waar Grote Sterns reeds meerder jaren na elkaar hun vast stek hadden gevonden, werd net voor het broedseizoen van 2000 een terrein meer zuidelijk voor hen geoptimaliseerd. Deze zeldzame vogel, waarvan België slechts één kolonie kent en Nederland slechts drie van enige omvang, verhuisde terstond naar dit nieuwe verblijf... met aantallen die de absolute piekwaarden uit 1993 dicht benaderden !

Hoe moet het nu verder met de sterren te Zeebrugge ?

Het sternenschiereiland in het oostelijk deel van de haven biedt, ook na de volledige afwerking, geen garantie dat tot in de eeuwigheid sterren en andere kustbroedvogels binnen de Zeebrugse havenmuren kunnen blijven broeden. Het is waarschijnlijk utopisch te verwachten dat alle sterren die voorheen een plekje vonden op de honderden hectare grote terreinen

van de westelijke voorhaven, voldoende ruimte zullen vinden op het 'slechts' 5 ha grote schiereiland. Daarbij komt nog dat het gebied op termijn een industriële bestemming heeft en zich bevindt op potentieel waardevol havenuitbreidingsgebied.

Het in de achtertuin gelegen strandreservaat de 'Baai van Heist', gelegen net buiten de havenmuren maar tegen de oostelijke strekdam, vervult nu al een sleutelrol. Het door de Vlaamse overheid beheerde reservaat herbergt reeds een niet onbelangrijk deel van de populatie Dwergstern en Strandplevier, maar hoe evolueert het in de toekomst en hoe aantrekkelijk zal het gebied blijken voor de Visdief en Grote Stern ?

Natuurontwikkelinginitiatieven ter hoogte

van de IJzermonding te Lombardsijde zijn potentieel veelbelovend, maar ook hier is het in deze fase van de werken alsnog kof-fiedik kijken. Hét perfecte en meest duurzame opvangscenario is ongetwijfeld de aanleg van een blijvend sterneneiland op enkele kilometers uit de kust ergens in de buurt van Zeebrugge. Maar kunnen de kosten hiervan maatschappelijk gerechtvaardigd worden als de functie van het gebied 'beperkt' blijft tot het behoud van de sterren alleen ?

**Jeroen Van Waeyenberge,
Eric W.M. Stienen & Jan Seys¹**

¹ Vlaams Instituut voor de Zee,
Victorialaan 3, B-8400 Oostende

Broedvogels en natuurontwikkeling in valleigebieden

Sinds meer dan een eeuw is er in valleigebieden een uitstoot van percelen met een marginale landbouwkundige betekenis aan de gang. Vooral gronden met een hoge grondwaterstand worden bebost of verbossen spontaan. Het is echter niet duidelijk wanneer deze evolutie in het kader van natuurontwikkeling wenselijk is.

Over de grote betekenis voor het natuurbehoud van weinig bemeste graslanden, ruigten of moerassen bestaat nauwelijks discussie. Ook het behoud van oude en structuurrijke bossen wordt als prioritair voor het natuurbehoud beschouwd. Tussen de sectoren bosbouw en natuurbehoud lopen de visies echter uiteen over de actuele betekenis en de potenties voor natuurontwikkeling van niet-bosecosystemen met een minder hoge natuurwaarde en van recente bebossingen, vaak populierenaanplantingen. Het is onduidelijk wanneer één van volgende beheersopties te verkiezen valt: (1) behoud bos, (2) ontbossen, (3) behoud niet-bos, (4) bebossen of verbossen van niet-bos.

Tot op heden ontbreekt een afwegingska-

der om voor afzonderlijke percelen de beheersoptie(s) te selecteren die de biodiversiteit van de vallei als geheel kan optimaliseren. Inspelend op dit hiaat ging in 1999 het VLINA-project "Ontwikkeling van een afwegingskader voor bosuitbreiding als scenario voor natuurontwikkeling in valleigebieden" van start. Het gaat om een samenwerkingsverband tussen het Instituut voor Natuurbehoud, de KUL en de RUG. Het project beoogt de ontwikkeling van een gefundeerd afwegingskader aan de hand van drie case-studies in valleigebieden, waarbij flora en avifauna als basis dienen voor de evaluatie van de natuurwaarden. Het avifaunaleuk van het onderzoek wordt op het IN uitgewerkt terwijl de KUL voor het flora-onderzoek instaat.

De einddoelstelling van het project wordt via een beslissingsmodel op basis van de aanwezige flora en avifaunawaarden geconcretiseerd. De evaluatie van deze natuurwaarden, die gekoppeld zijn aan percelen en hun respectief beheer, speelt een determinerende rol bij het formuleren

van beheersrichtlijnen. Als basisprincipe geldt dat de beheerseenheden met heel hoge natuurwaarden aan de sterkste beheersrestricties onderworpen worden. De beheersingrepen kunnen immers in bijzondere ecotopen veel grotere gevolgen voor de natuurwaarden hebben. Het beheer dient zich dan in hoofdzaak te richten op het in stand houden of de ontwikkeling van doelsoortenpopulaties. In percelen die op basis van de gehanteerde methodiek als minder waardevol ingeschat worden, kunnen echter meer ingrijpende beheersmaatregelen overwogen worden wanneer deze in het kader van een ruimere gebiedsvisie wenselijk blijken.

De flora- en avifaunawaarden worden aan de hand van de criteria "biodiversiteit" en "zeldzaamheid en bedreiging" bepaald. Het biodiversiteitscriterium zal op perceleniveau ingevuld worden a.h.v. indicator- of doelsoorten van goed ontwikkelde ecosystemen.

Inmiddels werd een avifaunalijs met indicator- of doelsoorten voor goed ontwik-

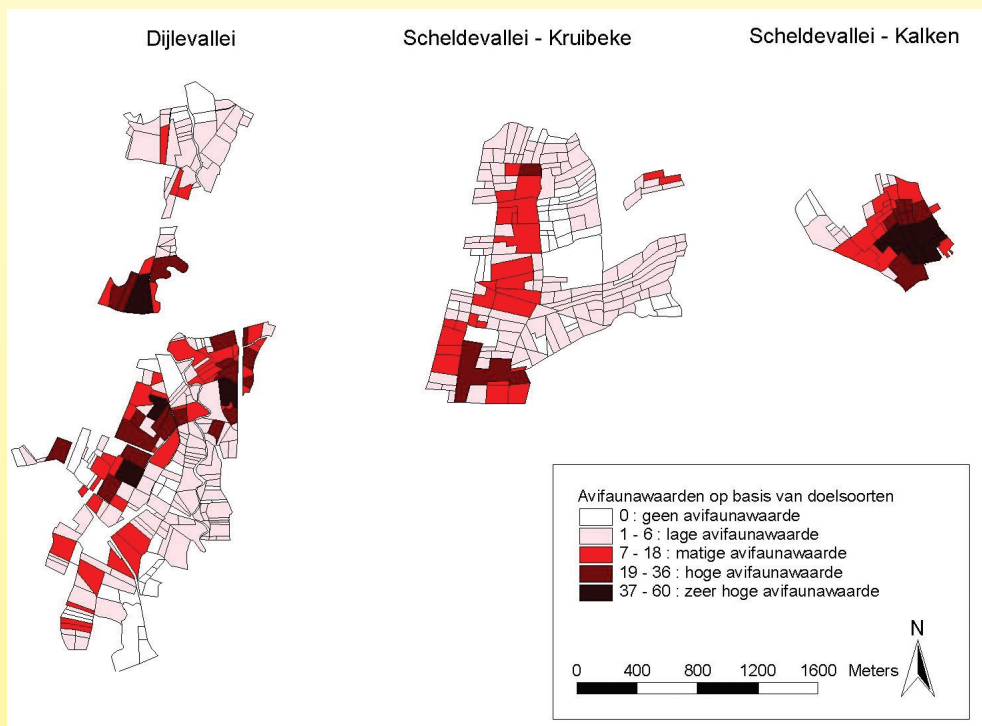

Fig. 19 : Avifaunawaarden op perceelsniveau in de drie onderzochte valleigebieden.

kelde vallei-ecosystemen opgesteld. De Vlaamse Avifauna Rode Lijst dient als basis voor het criterium "zeldzaamheid en bedreiging" en wordt aan de hand van bijkomende beleidsdocumenten op Europese schaal gecorrigeerd.

Bij het bepalen van de avifaunawaarden op perceelsniveau wordt zowel rekening gehouden met territoria van doelsoorten binnen de percelen als erbuiten. Door rekening te houden met territoria in analoog habitat in de nabije omgeving, worden de potenties voor levensvatbare populaties mee in rekening gebracht bij de waardering. Op vlak van avifauna kwa-

litatief hoogstaande gebiedemet een homogeen landschapskarakter behalen hierdoor de hoogste avifaunawaarden bij dit evaluatiesysteem. Hiertoe kunnen onder meer diverse percelen in de Kalkense Meersen gerekend worden.

Bernard Van Elegem & Anny Anselin

Fig 20 : Luchtopname van de Dijlevallei.

Colofon

Vogelnieuws is de ornithologische nieuwsbrief van het Instituut voor Natuurbehoud. Vogelnieuws wil alle vrijwillige medewerkers en geïnteresseerden informeren over de hier lopende ornithologische projecten.

Verantwoordelijke uitgever :

prof. dr. Eckhart Kuijken, algemeen directeur,
Instituut voor Natuurbehoud, Kliniekstraat 25, 1070 Brussel

Redactie :

Glenn Vermeersch, Anny Anselin, Koen Devos

Werkten mee aan dit nummer :

Anny Anselin, Koen Devos, Glenn Vermeersch, Ludo Benoy, Jeroen Van Waeyenberge,
Eric Stienen, Jan Seys, Bernard Van Elegem

Foto's :

Johan Verbanck (voorpagina, p.8) , Geert Spanoghe (p.6),
Jeroen Van Waeyenberge, (p.16, 18-20) Desiré Van Autgaerden (p.22)

Vormgeving :

Helen Blow

Druk :

Drukkerij van de Vlaamse Gemeenschap, departement LIN

Papier :

Greentop 120 gram

Algemene informatie :

Instituut voor Natuurbehoud
Kliniekstraat 25
1070 Brussel
tel : 02-558 18 11
fax : 02-558 18 05
info@instnat.be
www.instnat.be/broedvogels/

